

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตเกลือกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาอำเภอปอเกลือ จังหวัดน่าน ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการได้แก่ ประการแรกเพื่อศึกษากระบวนการผลิตเกลือ และการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ประการที่สองเพื่อศึกษาแนวโน้มการผลิตเกลือกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาอุปสรรค และประการสุดท้ายเพื่อศึกษาแนวทางในการจัดการทรัพยากรในการผลิตเกลืออย่างยั่งยืน โดยผู้ศึกษาได้แบ่งหมวดหมู่ข้อมูลไว้ 4 ตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1.) ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะประชากร การศึกษา การนับถือศาสนา
- 2.) ข้อมูลด้านกระบวนการผลิตเกลือ วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ การตลาด ปัญหา และอุปสรรค
- 3.) ข้อมูลด้านการใช้ทรัพยากรในการผลิตเกลือ
- 4.) ข้อมูลแนวโน้มการผลิตเกลือกับการใช้ทรัพยากรและแนวทางในการจัดการทรัพยากร

4. 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

4.1.1 ประวัติบ้านปอหลวง

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้จดจำคำบอกเล่าประวัติกลุ่มชนชาวปอหลวง จากบรรพบุรุษเล่าสืบต่อกันมาและยืนยันว่ามีเขียนบันทึกเป็นตัวอักษรธรรมล้านนาไว้ใน "ปื๋ปื๋น" คือเอกสารโบราณซึ่งถูกขอยืมและสูญหายไปจากวัดปอหลวงราว 40-50 ปีมาแล้วแม้ว่าจะไม่เคยอ่านเนื้อความในเอกสารเหล่านั้น แต่อดีตกำนันนนทิตี เขื่อนเมือง อายุ 93 ปี เป็นผู้จดจำเรื่องราวต่างๆ ได้เล่าสู่ลูกหลานฟังว่า บรรพบุรุษเป็นกลุ่มที่มาจากมอญโกเลียดอพยพตามแม่น้ำเหลืองทางหัวพันห้าทั้งหก เมื่อล่องแม่น้ำโขงมาถึงลาวได้มาหยุดที่เมืองหลวงน้ำทา แต่พวกเขาไม่ให้ยู่จึงข้ามมาอยู่ที่เชียงแสน เจ้าหลวงภูคาซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองเมืองวรนครในสมัยนั้นได้ไปขอให้เจ้าหลวงน่านไปขอประชากรจากพญามังรายเพื่อขอคนจากเชียงแสนอพยพมาอยู่ที่นี่

สำหรับการค้นพบปอเกลือ มีการบอกเล่าสืบต่อๆ กันมาดังนี้ มีนายพรานผู้หนึ่งมาล่าสัตว์ และเห็นว่าพวกเหล่าสัตว์ทั้งหลายมักจะมากินน้ำที่นี้เป็นประจำ เมื่อลองชิมดจึงรู้ว่าเค็ม ชาวล่องรั

ไปถึงเจ้าหลวงภูคาและเจ้าหลวงป่อ จึงชวนกันมาดูน้ำเกลือโดยทั้ง 2 พระองค์ขึ้นไปอยู่ที่บนยอด ดอยภูจัน เพื่อแข่งกันพุ่งสะเดา (หอก) เจ้าหลวงภูคาพุ่งหอกไปตกทางตะวันตกของน้ำมาง ตรงที่ตั้งของหอนอกในปัจจุบัน เจ้าหลวงป่อพุ่งหอกไปตกทางตะวันออกของน้ำมาง ข้ามน้ำมางตรงที่ตั้งของหอเจ้าพ่อป่อหลวงในปัจจุบัน ผู้คนที่ชมดูการพุ่งหอกไปนำเอาหินมาก่อเป็นที่สังเกต แล้วตั้งเป็นโรงหอทำพิธีระลึกตอบแทนบุญคุณเจ้าพ่อทั้งสองพระองค์ทุกปี

ภายหลังทั้ง 2 พระองค์คิดกันว่าจะนำคนที่ไหนมาอยู่เมื่อปรึกษากันแล้วจึงไปนำคนที่อยู่ที่ เชียงแสน ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวป่อหลวงมาหักล้างถางพงทำเกลืออยู่ที่นี้ ป่อเกลือที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นปากบ่อกรุด้วยไม้กั้นเป็นคอกอย่างดี นายนนทิตี เชื้อนเมืองเล่าว่าเมื่อสมัยแม่ของตนยังเป็นเด็กนั้น เจ้าผู้ครองนครน่านส่งคนมาสร้างคอกไม้ทำเป็นขอบบ่อเพราะแต่เดิมเป็นบ่อดินใช้ท่อนไม้กลางสวมตรงกลางกันดินถล่มเท่านั้น ดังนั้นจึงพอจะอ้างได้ว่า ปากบ่อที่สร้างด้วยไม้สูงจากพื้นราว 1 เมตร ที่เห็นในสภาพแข็งแรงสมบูรณ์อย่างปัจจุบันนี้ สร้างเมื่อราว 110-130 ปีมาแล้ว (คำนวณจากอายุของคุณแม่ของนายนนทิตี เชื้อนเมือง) ซึ่งตรงกับปลายสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เป็นผู้ครองนครน่าน

4.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอป่อเกลือ จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเมืองน่าน การเดินทางสู่น้ำป่อหลวงมีสองเส้นทางคือ จากตัวอำเภอเมืองน่านผ่านอำเภอสันติสุขถึงอำเภอป่อเกลือ เป็นระยะทาง 92 กิโลเมตร และเส้นทางสายที่สอง จากตัวอำเภอเมืองน่านผ่านอำเภอท่าวังผา อำเภอปัวตัดตรงเข้าอำเภอป่อเกลือ เป็นระยะทาง 108 กิโลเมตร แต่เดิมอำเภอป่อเกลืออยู่รวมกับอำเภอปัว ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2509 พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่สู้รบและถูกยึดเป็นฐานที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาเป็นระยะเวลานาน เมื่อเหตุการณ์สงบลงทางราชการจึงได้แยกตำบลป่อเกลือเหนือและตำบลป่อเกลือใต้ออกจากอำเภอปัว จัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอป่อเกลือ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531

บ้านป่อหลวง ตำบลป่อเกลือได้ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบแคบๆ ระหว่างหุบเขาของเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกของเทือกเขาดอยภูคา ที่ราบระหว่างหุบเขาดังกล่าวมีความกว้างประมาณ 6-7 กิโลเมตร เรียงตัวขนานไปกับลำน้ำมาง ซึ่งเป็นแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำนาและใช้ในการอุปโภคบริโภคตั้งแต่ บ้านสบมาง บ้านนาขวาง บ้านผักเสือก บ้านนาขาม บ้านผาดับ และบ้านป่อหลวง นอกจากนั้นบ้านป่อหลวงยังมีพื้นที่ป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ขนาดทั้งสองข้างหมู่บ้าน

ชาวบ้านปอหลวงประกอบไปด้วยผู้คนที่เรียกตัวเองว่า “คนเมือง” พูดคำเมืองและนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มคนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงที่เป็น “คนถิ่น หรือ คนลัวะ” บ้านปอหลวงมีบ้านเรือนจำนวน 140 หลังคาเรือน ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของลำน้ำมาง เป็นแนวยาวขนานไปกับแนวเขาในทิศเหนือ-ใต้ มีที่ราบทางเหนือและใต้ของหมู่บ้านสำหรับทำนาปลูกข้าว มีวัดปอหลวงคั่นกลาง แบ่งเป็นบ้านเหนือและบ้านใต้ จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านถึงการตั้งรกรากได้รับคำบอกเล่าว่า ได้โยกย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนเพื่อมาทำเกลือราว 50-70 ปีก่อน ซึ่งมีผู้อพยพตามสามีหรือภรรยาเข้ามาตั้งบ้านเรือนเรื่อยๆ ส่วนมากจะมาจากในเวียง (ตัวอำเภอเมืองน่าน) อำเภอบัว อำเภอท่าวังผา และบางส่วนมาจากจังหวัดแพร่

บ้านปอหลวงเป็นหมู่บ้านที่มีทรัพยากรธรรมชาติแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ ในจังหวัดน่าน คือมี “ปอเกลือ” จำนวน 2 ปอเรียกว่า “ปอเกลือเหนือ” และ “ปอเกลือใต้” ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีอาชีพในการต้มเกลือจำหน่ายและแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นๆ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า “ปอเกลือ” เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในบ้านปอหลวง และยังสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในท้องถิ่นและต่างจังหวัดได้เป็นอย่างดี

ลักษณะที่ตั้งบ้านปอหลวง หมู่ที่ 1 ตำบลปอเกลือใต้ ตั้งอยู่ที่พิกัดเส้นรุ้งที่ 19 องศา 8 ลิปดา 30 พิลิปดาตะวันออก และเส้นแวงที่ 101 องศา 10 ลิปดา 0 ลิปดาเหนือ อยู่ห่างจากตัวอำเภอปอเกลือ 500 เมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 60,000 ไร่ จากพื้นที่อำเภอปอเกลือทั้งหมดประมาณ 530,213 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านนาปู่ บ้านสะป็น ตำบลดงพญา
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านนากอก ตำบลภูฟ้า
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านขุนน้ำแพะ ตำบลปอเกลือใต้

4.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของบ้านปอหลวง ตั้งอยู่บริเวณร่องเขาสูง และมีป่าที่อุดมสมบูรณ์จึงมีอากาศที่หนาวเย็นตลอดปี โดยเฉพาะช่วงกลางคืนในฤดูหนาว อุณหภูมิจะลดลงถึง 0 องศาเซลเซียส ส่วนฤดูร้อนจะอยู่ในระยะสั้นๆ ในช่วงเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน ฤดูฝน ฝนจะตกชุกมากไปถึงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย 1,300 มิลลิเมตรต่อปี

4.1.4 ลักษณะการประกอบอาชีพ

เนื่องจากชาวบ้านบ่อหลวง มีพื้นที่ทำนาแคบๆ ระหว่างหุบเขาจึงมีการทำนาข้าวเหนียว พันธุ์พื้นเมือง ในช่วงฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ราวเดือนมิถุนายน จนถึงเดือนตุลาคม การทำนาใช้น้ำฝนซึ่งมีปริมาณน้ำฝนมากทุกปี ทำได้ปีละหนึ่งครั้ง พื้นที่ทำนาแคบๆ นี้มีผลผลิตไม่พอในการบริโภคได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องซื้อข้าวจากอำเภอปัวมาทดแทน

นอกจากการทำนาแล้วชาวบ้านบ่อหลวงยังมีการทำไร่หมุนเวียน ทุกปีโดยมีรอบของการหมุน 5-7 ปี โดยจะปลูกข้าวไร่เป็นหลัก นอกจากนั้นก็มีการปลูกพืชผักที่ใช้เป็นพืชอาหารสำหรับบริโภค เช่น พริก มะเขือ ผักกาด แดง พริกเขียว พริกทอง บวบ ข้าวโพดข้าวเหนียว อ้อย ฯลฯ

การเลี้ยงสัตว์ ตามปกติเลี้ยงไว้ใช้ในการทำนาคือ ควายซึ่งจะเลี้ยงเฉพาะในครัวเรือนที่มีการทำนา การบริโภคเนื้อควายมีบ้างเล็กน้อย สัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันมากคือการเลี้ยงวัว ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากทางราชการ นอกจากนั้นก็มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนได้แก่ หมู ไก่ เป็ด ซึ่งเป็นที่นิยมเลี้ยงกันเกือบทุกครัวเรือน สำหรับการประกอบอาชีพอื่น ได้แก่จะมีการเปิดร้านขายของชำ ร้านอาหาร มีการสร้างเพิงเพื่อขายเกลือและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากป่า เช่น ลูกชิต มะขามป้อม และสมุนไพรต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะแตกต่างจากในอดีตมากที่ไม่มีสินค้าหลากหลายและมีราคาสูง เพราะการคมนาคมลำบาก แต่ในปัจจุบันการคมนาคมสะดวกมีรถโดยสารเข้าถึงหมู่บ้านวันละหลายเที่ยว จึงทำให้การค้าขายคล่องตัวขึ้นมากกว่าเมื่อก่อน และยังมีราคาที่ไม่แตกต่างจากท้องตลาดทั่วไป

การต้มเกลือถือเป็นอาชีพเสริมจากการทำนาหรือเลี้ยงสัตว์ เป็นประเพณีที่จะหยุดการต้มเกลือในฤดูฝนตั้งแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษา เป็นเวลา 3-4 เดือนในรอบ 1 ปี โดยมีเหตุผลประการหนึ่งคือน้ำที่นำมาต้มเค็มจาง ต้มแล้วไม่คุ้มกับการเสียเวลา เสียเชื้อเพลิง พื้นที่หามาได้ก็จะเปียกชื้น ถือเป็นความเชื่อที่ว่าเจ้าที่รักษาบ่อเกลือไม่ยอมให้ต้มในฤดูฝน

นอกจากนี้บ้านบ่อหลวงยังประสบปัญหาแรงงานหนุ่มสาวส่วนใหญ่ มักจะออกไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่แต่มีแนวโน้มที่จะลดลงในอนาคต หากมีการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพในหมู่บ้านให้ดีขึ้น

4.1.5 เครือญาติและการแต่งงาน

กลุ่มตระกูลใหญ่ๆ ในบ้านบ่อหลวงมี 2 ตระกูลคือ เชื้อนเมืองและอุปลักร์ ซึ่งจะนับถือผีตามสายตระกูลของฝ่ายหญิง และมีพิธีทำบุญเลี้ยงผีตามสายตระกูล โดยผู้ที่ซึ่งนับถือผีตามสายตระกูลอื่นไม่สามารถเข้าร่วมงานได้เพราะจะถือว่าผิดผี แต่การดำรงชีวิตของคนบ้านบ่อหลวงจะอยู่กันแบบพี่แบบน้องเสมือนเป็นเครือญาติกันทั้งหมู่บ้าน

การแต่งงานเป็นประเพณีที่ฝ่ายชายจะต้องมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง และนับถือผีตามฝ่ายตระกูลของฝ่ายหญิง เมื่อผ่านไประยะหนึ่งก็จะแยกครอบครัวออกมาอยู่กันตามลำพัง โดยจะหาพื้นที่ว่างปลูกบ้านในบริเวณใกล้ๆ กับบ้านพ่อแม่ตนเอง ดังนั้นครอบครัวส่วนมากจึงเป็นครอบครัวเดี่ยว

4.1.6 การปกครอง

การปกครองของหมู่บ้านป่อหลวงปัจจุบัน อยู่ภายใต้การดูแลของผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 4 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน การปกครองภายในหมู่บ้านได้แบ่งการปกครองออกเป็น 5 คุ่ม โดยมีหัวหน้าคุ่ม ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลสมาชิกในแต่ละคุ่มเรื่อง ความเป็นอยู่ และกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาสาสมัครพัฒนาหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีหน้าที่ดูแลทางด้านสาธารณสุข มีกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผลิตเกลือในหมู่บ้าน

4.1.7 การศึกษา

มีโรงเรียนประถมบ้านป่อหลวง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีนักเรียนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กส่วนใหญ่หลังจากที่จบการศึกษาจากโรงเรียนประถมในหมู่บ้านแล้วก็จะไปศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมป่อเกลือ ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอมีตั้งแต่มัธยมที่ 1-6 หลังจากจบโรงเรียนมัธยมที่อำเภอป่อเกลือ มีบางส่วนที่เข้าศึกษาต่อในต่างจังหวัดนาน หรือต่างจังหวัดและมีบางส่วนที่เข้าไปหางานทำในต่างจังหวัด

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดบ่อหลวง เด็กบางส่วนที่ฐานะของครอบครัวยากจน เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มักจะบวชเป็นสามเณรและศึกษาต่อกับทางโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดบ่อหลวง

4.2 กระบวนการผลิตเกลือ

จากการศึกษาข้อมูลบ้านป่อหลวงพบว่า บ้านป่อหลวงมี จำนวนบ่อเกลือ 2 บ่อ เป็นบ่อสาธารณะของหมู่บ้านซึ่งทุกครัวเรือนในบ้านป่อหลวงสามารถมาตักน้ำเกลือในบ่อนี้ไปต้มได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วมีครัวเรือนที่ทำการต้มเกลืออย่างต่อเนื่องแค่ 40 ครัวเรือนจาก จำนวน 140 ครัวเรือน เพราะครัวเรือนอื่นมาอยู่ที่หลังไม่มีที่ดินสำหรับทำโรงต้มเกลือ การต้มเกลือจะทำในช่วง

ระยะเวลา 7-8 เดือน เพราะในช่วงฤดูฝนไม่สามารถตักน้ำเกลือไปต้มได้เนื่องจากความเข้มข้นของน้ำเกลือมีน้อย ประกอบกับพื้นที่นำมาเป็นวัสดุในการต้มเกลือจะมีความชื้นสูงทำให้การต้มเกลือในฤดูฝนต้องใช้ระยะเวลา และพื้นที่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงไม่นิยมต้มเกลือในช่วงนี้ ประกอบกับมีความเชื่อว่าผู้รักษาปากบ่อเกลือไม่ยินยอมให้ต้มเกลือในฤดูฝนหากใครฝ่าฝืนจะทำให้เจ็บไข้

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านพบว่า สมัยก่อนที่ยังมีจำนวนประชากรไม่มากเหมือนปัจจุบันที่ดินบริเวณรอบๆ บ่อเกลือจะเป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับทำโรงต้มเกลือซึ่งใครๆ ก็สามารถมาทำโรงต้มเกลือบริเวณรอบๆ บ่อได้ ต่อมาเมื่อมีคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่บ้านบ่อหลวงมากขึ้น คนที่อาศัยมาก่อนและทำการต้มเกลือมาก่อน จึงมีการจับจองที่ดินรอบๆ บ่อซึ่งเคยเป็นที่สาธารณะมาเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ดังนั้นคนที่ย้ายมาอยู่ที่หลังจึงไม่มีโรงต้มเกลือเป็นของตัวเอง แต่มีสิทธิในการตักน้ำเกลือมาต้มได้ โดยสามารถไปเช่าโรงต้มเกลือจากเจ้าของโรงต้มเกลือได้ ปัจจุบันบ้านบ่อเหนือมีโรงต้มเกลือจำนวน 30 โรง บ้านบ่อใต้มีโรงต้มเกลือ 10 โรง ซึ่งเป็นโรงต้มปัจเจกชน ซึ่งในกระบวนการผลิตเกลือนั้นมีขั้นตอนที่สลับซับซ้อนพอสมควร มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

4.2.1 การผลิตเกลือและการใช้ทรัพยากรป่าไม้

ก.) การตักน้ำเกลือจากบ่อ

เริ่มจากการใช้ภาชนะผูกติดกับปลายเชือกหย่อนลงไปบ่อและตักน้ำขึ้นมา แล้วเทน้ำเกลือไปตามรางไม้ไผ่ข้างที่ระเกะปล่องให้ทะลุและผาซีก ซึ่งมีความยาวต่อเข้าไปในโรงต้มเกลือที่อยู่รอบๆ บ่อจนเต็มภาชนะที่รองรับไว้ การตักน้ำเกลือจะมีการสลับสับเปลี่ยนกันมาตักน้ำเกลือจากบ่อเกลือ แต่ที่ผ่านมานี้ไม่เคยเกิดข้อขัดแย้งภายในหมู่บ้านเพราะการตักน้ำเกลือจากบ่อนั้นจะอยู่บนพื้นฐานของการใช้ที่สัมพันธ์กับ แรงงาน วัตถุประสงค์คือพื้นที่ และเวลา เท่ากับความสามารถของครัวเรือนที่จะผลิตได้จะไม่มีการกักตุนน้ำเกลือไว้เพื่อการผลิตครั้งต่อไป เพราะที่ผ่านมามาการตักน้ำเกลือในปริมาณที่เหมาะสมกับแรงงานและวัตถุประสงค์ที่จะใช้ในการผลิตเกลือ จึงเป็นวิธีการจัดการทรัพยากรกับความต้องการของมนุษย์ที่ลงตัวในแง่ของการแบ่งปันน้ำเกลือซึ่งจะไหลซึมออกมาตลอดเวลา ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนมาตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย มาจนถึงรุ่นปัจจุบัน

ข.) การต้มเกลือ

จากโรงต้มเกลือจำนวน 40 โรง และจำนวนครัวเรือนที่ทำการผลิตเกลือประมาณ 40 ครัวเรือน นั้นชุมชนจะมีการแบ่งผลัดในการต้มภายใน 15 วันจะมีการต้มจำนวน 20 ครัวเรือน 20 เตา เพื่อผลัดเปลี่ยนกันเป็นสองผลัด โดยเริ่มจากการหาไม้พินที่จะใช้เป็นวัสดุในการต้มให้เพียงพอ ในการผลิตหนึ่งเตามี 2 กะทะใช้ปริมาณน้ำเกลือ 140 ลิตร ใช้เวลาในการต้มเกลือ 4 ชั่วโมงต่อครั้ง ใช้ไม้พิน 0.167 ลูกบาศก์เมตร การต้มครั้งหนึ่งจะได้ปริมาณเกลือประมาณ 25-30 กิโลกรัม หากใช้เวลาต้มตลอด 24 ชั่วโมง หรือจำนวน 6 ครั้งจะใช้ปริมาณน้ำเกลือ 840 ลิตร ใช้ไม้พิน 1,002 ลูกบาศก์เมตร คิดเป็นเงินจำนวน 240-300 บาท จะได้ปริมาณเกลือประมาณ 150-180 กิโลกรัม

ค.) ภูมิปัญญากับการผลิตเกลือ

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตเกลือกับการจัดการทรัพยากร ของบ้านพอหลวงแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในลักษณะของการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ว่าความร่วมมือกันของคนกับธรรมชาติจะต้องมีความสมดุล มีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาซึ่งกันและกัน มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาการใช้ทรัพยากรเกินความสามารถที่จะรองรับได้ของธรรมชาติ ดังนั้นชุมชนแห่งนี้ จึงอาศัยภูมิปัญญาและความเชื่อที่มีความผูกพันกับธรรมชาติมาใช้ในการจัดการทรัพยากรในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

ลักษณะของบ่อเป็นบ่อดินมีการนำหินมาวางเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ สำหรับน้ำเกลือนั้นจะไหลมาจากแผ่นหินที่เจาะรูกว้างประมาณ 3 นิ้วสวมด้วยท่อไม้เป็นท่อสำหรับน้ำเกลือไหลออกมาอีกทีหนึ่ง การนำหินมาเรียงเป็นชั้นๆ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ทำให้การเก็บกักน้ำเกลือไว้ในบ่อไม่ให้ซึม ซึ่งจะไม่มีกรนำท่อซีเมนต์ใส่ลงไปบ่อเหมือนบ่อน้ำทั่วๆ ไปในปัจจุบันเพราะจะเป็นการปิดกั้นทางเดินของน้ำเกลือและทำให้เกิดการกัดเซาะระหว่างน้ำเกลือกับท่อปูนซีเมนต์ ส่วนปากบ่อนั้นจะล้อมคอกไว้ด้วยไม้ท่อนขึ้นมาสูงระดับอกเพื่อป้องกันสิ่งของตกลงไป รวมทั้งเป็นการป้องกันความปลอดภัยให้กับผู้ที่จะไปตักน้ำจากบ่อ การตักน้ำจากบ่อเกลือเนื่องจากบ่อมีความลึกมากชาวบ้านจึงใช้วิธีการ “คานน้ำหนัก” โดยมีเสาหลักห่างจากบ่อเกลือประมาณ 3 เมตร สูงประมาณ 4 เมตร ใช้ปลายคานด้านหนึ่งถ่วงน้ำหนักด้วยหิน จะช่วยผ่อนแรงในการตักน้ำเกลือขึ้นมาจากบ่อได้มาก ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่ใช้ในการทุ่นแรง

รางไม้ไผ่ซาง นอกจากการใช้เครื่องมือทุ่นแรงในการตักน้ำจากบ่อเกลือแล้ว คนสมัยก่อนยังได้ประยุกต์เอาวัสดุธรรมชาติเช่น ไม้ไผ่ซางที่มีลำต้นตรงและมีขนาดใหญ่หนาผาซีกแล้วเจาะ

ข้อปล้องออก ใช้เป็นรางส่งน้ำจากบ่อเกลือเข้าสู่ภาชนะที่รองรับในโรงต้มเกลือ เป็นการประหยัดแรงงานในการขนน้ำเกลือจากบ่อเกลือเข้าสู่โรงต้มเกลือ

เตาดินเหนียว เป็นการนำดินดิบที่หาได้ในบริเวณใกล้เคียงผสมกับน้ำเปือกพอนั้นได้ และก่อเป็นรูปเตาโดยไม่ต้องใช้โครง คุณภาพของดินก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับอายุการใช้งานของเตา ซึ่งปกติอายุใช้งานจะอยู่ในระหว่าง 3-5 เดือน หรือบางรายอาจจะใช้ได้ถึงหนึ่งปี หากเนื้อดินไม่ดีหรือการปั้นเตาบางเกินไปและหากถูกน้ำเกลือมากๆ ก็จะผุเร็ว ต้องทำการซ่อมแซมด้วยการปะดินเสริมรอยแตกร้าว เตาที่พังแล้วจะถูกทุบทิ้งและสร้างเตาชิ้นใหม่บนที่เดิมนั่นเอง เตาที่ใช้มักจะเป็นเตาคู่ เพราะประหยัดเชื้อเพลิงไปในตัว โดยทั่วไปรูปร่างและขนาดของเตาจะสูงจากพื้น 50-60 เซนติเมตร ยาว 200-220 เซนติเมตร กว้าง 100-200 เซนติเมตร ด้านบนมีช่องสำหรับวางกะทะ รัศมี 60-70 เซนติเมตร มีสองช่องห่างกันโดยเฉลี่ย 30 เซนติเมตร ด้านหน้าจะเจาะช่องใส่พื้นที่พื้นกลางเตา รัศมียาว 30 เซนติเมตร หากยิ่งแคบเท่าไรแหล่งงานความร้อนจะรั่วไหลได้น้อยเท่านั้น ด้านหลังจะเจาะช่องระบายความร้อน 2 ช่อง ส่วนผนังเตาบริเวณกึ่งกลางเตาต้องหนาเป็นพิเศษเพื่อรับน้ำหนักของกะทะทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ใช้ดินเหนียวมาทำเป็นเตาเพราะว่าสามารถรักษาอุณหภูมิความร้อนได้เป็นอย่างดี ประกอบกับเป็นการประหยัดพื้น ต้นทุนต่ำเพราะว่าดินเหนียวสามารถหาได้ในพื้นที่ มีการคำนวณขนาดของเตากับน้ำหนักที่จะรองรับได้ เป็นการประยุกต์องค์ความรู้ดั้งเดิมมาใช้ในปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน

โรงต้มเกลือ จะสร้างเป็นโรงเรือนฝาทำด้วยไม้ไผ่ มีแคร่พอนอนได้ มีที่วางพื้นและภาชนะสำหรับใส่เกลือขนาดใหญ่ ลักษณะโรงเรือนจะปิดทึบทั้งสี่ด้านเว้นทางเข้าเล็กๆ เท่านั้นเหตุผลที่ทำเช่นนั้นเพื่อกันลม ซึ่งเป็นตัวทำให้เปลืองเชื้อเพลิงมากเกินไป และขนาดของเม็ดเกลือก็จะหยาบมีขนาดใหญ่ เพราะมาจากความไม่สม่ำเสมอของเปลวไฟอันมีผลกระทบต่อารตกผลึกของน้ำเกลือด้วย คิว้นจากเชื้อเพลิงจะลอยผ่านหลังคาหญ้าคาตามรูตามช่อง โดยไม่ต้องมีปล้องควันไฟแต่อย่างใด

ง.) แรงงานที่ใช้ในการผลิตเกลือ

การใช้แรงงานในการผลิตเกลือ เป็นการจ้างแรงงานของคนในครัวเรือนเป็นหลัก ไม่นิยมจ้างแรงงานนอกครอบครัว เพราะในระยะเวลา 1 เดือนนั้นไม่ได้ทำการผลิตตลอดเดือนแต่จะมีการแบ่งเป็น 2 ผลัดๆ ละ 15 วัน ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่การเตรียมไม้ฟืน ผู้หญิงจะเป็นคนเตรียมไม้ฟืนที่อยู่ในบริเวณใกล้ๆ หมู่บ้านและเป็นฟืนเล็กๆ ที่ผู้หญิงจะสามารถแบกหามได้ แต่หากต้องเอาไม้ฟืนที่อยู่ในป่าที่ห่างไกลจากหมู่บ้านที่ต้องใช้ระยะเวลาในการขนไกลและเป็นไม้ท่อนใหญ่จะเป็นแรงงานผู้ชายเป็นคนเตรียมไม้ฟืน การตักน้ำเกลือจากบ่อเนื่องจากมีข้อห้ามไม่ให้ผู้หญิงเป็นผู้ตักน้ำ

เกลือ ดังนั้นหน้าที่ในการดักเกลือจากบ่อจึงเป็นหน้าที่ของผู้ชาย สำหรับการต้มเกลือซึ่งใช้เวลาในการต้มแต่ละครั้งประมาณ 4 ชั่วโมง ในระหว่างที่ต้มเกลือจะต้องคอยเติมพื้นให้อุณหภูมิสม่ำเสมอ ดังนั้นตอนกลางวันส่วนมากจะเป็นแรงงานของผู้หญิงในการดูแล แต่ตอนกลางคืนนั้นส่วนมากจะเป็นแรงงานของผู้ชายในการดูแลหม้อต้มเกลือ จนได้เม็ดเกลือที่แห้งแล้ว การชั่งตวงเกลือเพื่อบรรจุถุงเพื่อขายปลีกจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง แต่ถ้าหากบรรจุกระสอบใหญ่เพื่อขายส่งก็จะเป็นหน้าที่ของผู้ชายที่จะต้องแบกกระสอบเกลือไปขายอีกครั้ง

สำหรับบางครอบครัวที่แรงงานผู้ชายออกไปทำงานต่างจังหวัด การตักน้ำเกลือก็จะให้ลูกชายหรือญาติเป็นผู้ตักหรือจ้างแรงงานที่เป็นผู้ชาย แต่ในการดูแลหม้อต้มเกลือทั้งกลางวันกลางคืนก็จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง โดยจะมีลูกๆ คอยอยู่เป็นเพื่อนแม่ในยามค่ำคืน

จ.) ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตเกลือ

ไม้พิน เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในขั้นตอนการผลิตเกลือ ไม้พินที่ใช้ส่วนมากเป็นไม้เนื้ออ่อนที่ล้มขนอนนอนไพรในป่า บางส่วนก็ได้มาจากการตัดกิ่งไม้ใหญ่ในป่าแล้วทิ้งไว้ให้แห้งก่อนนำมาทำเป็นพิน และไม้พินบางส่วนได้มาจากไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นไม้ที่โตเร็วเพราะพื้นที่บ้านบ่อหลวงและหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีการทำไร่หมุนเวียนรอบละ 3-5 ปี จะหมุนมาทำที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง ในบ้านบ่อหลวงนั้นจำนวนไม้พินไม่เพียงพอในการใช้เป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ จะมีหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไม่มีบ่อเกลือนำไม้จากไร่หมุนเวียนมาขายให้กับผู้ผลิตเกลือในบ้านบ่อหลวง เช่น บ้านนาขวาง บ้างดงผาปูน บ้านผักเฮือก บ้านนาคอก บ้านนาปู ซึ่งหลังจากการถางไร่แล้วก็จะเก็บไม้ไว้จนแห้งก็จะนำมาขายให้กับผู้ผลิตเกลือ ในการผลิตเกลือต่อวันคิดใช้ไม้พินจำนวน 1,002 ลูกบาศก์เมตร (6 ครั้งต่อ 1 วัน) คิดเป็นเงินวันละ 240-300 บาท ใน 15 วันจะใช้พินในราคาประมาณ 3,600-4,500 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายไม่รวมค่าแรงงาน ผู้ผลิตเกลือจะเหลือเงิน 4,275-5,050 บาท

ดินเหนียว เป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการปั้นเตาต้มเกลือ ส่วนมากจะเป็นดินดิบจากจอมปลวกบริเวณใกล้ๆ หมู่บ้าน ที่แรงงานของผู้ชายไปช่วยกันขุดแล้วบรรทุกมาไว้สำหรับปั้นเตาต้มเกลือใหม่หรือเอามาปะเตาที่ชำรุด เตาต้มเกลือมีอายุการใช้งาน 3-5 เดือน ต้องทุบทิ้งและปั้นเตาเผาใหม่ เพราะหากไม่มีการทุบเตาที่ใช้งานมาหลายเดือนทิ้งจะทำให้เสี่ยงต่อการแตกร้าวในขณะที่อุณหภูมิสูง อันจะเป็นสาเหตุให้กะทะต้มเกลือคว่ำเป็นอันตรายต่อผู้ที่คอยเติมพื้น ดินที่ใช้ในการทำเตาเผา นั้นปัจจุบันยังไม่มีปัญหาเพราะสามารถไปขุดจากจอมปลวกของเพื่อนบ้านได้ ซึ่งดินจอมปลวกจะไม่มีการหวงห้ามกัน มีแต่ต้องการให้มีคนมาขุดเพื่อปรับพื้นที่ให้เป็นที่ยาง่ายต่อการปลูกพืชผักต่างๆ โดยที่เจ้าของพื้นที่ไม่ต้องเสียเงินหรือแรงงานในการจ้างรถไถไปขุดออก

น้ำจืด ใช้สำหรับการล้างกะทะและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการต้มเกลือ บ้านบ่อหลวงอาศัยน้ำจืดจากลำน้ำมางที่ไหลผ่านหมู่บ้านในการผลิตเกลือ ที่ผ่านมายังไม่มีผลกระทบต่อน้ำจืดในลำน้ำมางเพราะปริมาณการผลิตเกลือ และการปล่อยน้ำเสียจากการผลิตเกลือนั้นยังมีความเข้มข้นน้อย ประกอบกับลำน้ำมางนั้นเป็นแม่น้ำที่ไหลตลอดปี จึงไม่มีปัญหาเรื่องปริมาณน้ำและผลกระทบต่อลำน้ำมางแต่อย่างใด

จ.) ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเกลือ

พิธีกรรมความเชื่อมีรูปแบบแตกต่างกันไปแต่ล้วนมาจากบ้านลอมเดียวกันคือ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ การให้ความเคารพต่อธรรมชาติ ชุมชนบ้านบ่อหลวงมีความเชื่อหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตเกลือ ซึ่งมีความเชื่อเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรดังนี้

1.) ความเชื่อเรื่องผี ชาวบ้านบ่อหลวงเชื่อว่าผีเจ้ารักษาบ่อเกลือชื่อ “เจ้าซางคำ” เป็นผู้เฝ้าปากบ่อเกลือทั้งสองบ่อ กล่าวกันว่าเจ้าซางคำเป็นชาวไทใหญ่ที่ เป็นผู้ขุดค้นพบบ่อเกลือเป็นคนแรก เมื่อตายไปแล้วจึงได้เป็นเจ้าหรือผีที่รักษาบ่อเกลือแห่งนี้ (คำว่า “ซาง” ภาษาไทใหญ่แปลว่า “น้อย” คือผู้ที่บวชเรียนแล้ว) ความเชื่อของชาวบ่อเกลือเรื่องการห้ามผู้หญิงขึ้นไปตักน้ำเกลือในบ่อโดยบอกว่าผีที่รักษาปากบ่อจะโกรธนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากที่บ่อเกลือที่มีความลึกมาก การจะนำน้ำเกลือขึ้นมาจากบ่อนั้นเป็นอันตรายสำหรับผู้หญิงและเด็กจึงได้เชื่อมโยงการปฏิบัติกับความเชื่อเข้าด้วยกันเพื่อให้คนเกรงกลัวในสิ่งเหนือธรรมชาติ

2.) ความเชื่อกับการจัดการทรัพยากร คนบ้านบ่อเกลือมีความเชื่อในเรื่องการห้ามบุคคลนอกหมู่บ้านนำน้ำเกลือออกจากหมู่บ้าน เพราะจะทำให้ผีรักษาปากบ่อโกรธและทำให้ผู้นำน้ำเกลือออกมามีอันเป็นไป ซึ่งหากวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งจะพบว่าเป็นกลยุทธ์ในการควบคุมผู้ผลิตเกลือที่ไม่ใช่คนบ้านบ่อหลวงผลิตเกลือแข่งขันกัน ซึ่งเป็นวิธีการควบคุมผู้ผลิตเกลือ และเป็นการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยใช้ความเชื่อเรื่องผีมาอ้างเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน

3.) ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ ได้แก่ เจ้าบ่อหลวง เจ้าหลวงภูคา เจ้าหลวงบ่อ เจ้าหลวงแผ่นดิน เจ้าฟ้ามโน ลี้ะหลวงแป้น เจ้าทั้งหมดที่กล่าวมาตามประวัติเล่าว่าเป็นผู้มีบุญคุณต่อบ่อเกลือ อาทิเช่นเจ้าหลวงบ่อ เจ้าหลวงบัว เจ้าซางคำ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้นพบบ่อเกลือเมื่อตายไปแล้ว จึงถูกยกย่องให้เป็นเจ้าคอยปกป้องรักษาหมู่บ้านและผู้คนในบริเวณนี้ การเลี้ยงผีจะมีการจัดขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการเชิญผีทั้งหมดที่อยู่ในเขตบ่อเกลือมารับเครื่องเซ่นสังเวย และเพื่อเป็นการขอคุณที่ได้ปกป้องรักษาคนในบ้านบ่อหลวง และทำให้บ่อเกลือมีน้ำเกลือไหลซึมออกมาตลอดปี ซึ่งแสดงให้เห็น

เห็นความเคารพต่อธรรมชาติของชาวบ้านป่อหลวง ซึ่งส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าอยู่บนพื้นฐานของความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อดำรงชีวิต ไม่เอาเปรียบธรรมชาติจนก่อให้เกิดการเสียสมดุลในระบบนิเวศน์โดยรวม

4.2.2 การตลาด อดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต

ก.) การผลิตเกลือในอดีต

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่าเกลือมีความสำคัญกับมนุษย์เพียงไรโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกลทะเล การมีแหล่งเกลือสินเธาว์นับว่าเป็นชุมทรัพย์มหาศาล การผลิตเกลือที่เมืองน่านก็เช่นเดียวกัน ก่อนที่ระบบมณฑลเทศาภิบาลจากส่วนกลาง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2435 จะเข้าควบคุมการปกครองบ้านเมืองในล้านนา การดูแลบ้านเมืองตกอยู่กับเจ้าผู้ครองนคร การผลิตเกลือจึงเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมจากเจ้าผู้ครองนครน่านด้วย เกลือที่เมืองน่านแสดงความเป็นครั้งแรก กล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองน่านเมื่อพระเจ้าติโลกราชยกทัพจากเชียงใหม่เข้ายึดรัฐอิสระเล็กๆ บริเวณแอ่งที่ราบเมืองน่านไว้ได้ใน พ.ศ. 1993 ในสมัยพระเจ้าติโลกราชเกลือจากบ่อมางในเมืองน่านจึงต้องแบ่งปันไปส่งส่วยให้เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการเปิดเส้นทางให้นำเกลือไปสู่ด้านตะวันตกของล้านนาด้วยเช่นกัน ชูลีทซ์ ชูชาติ วิเคราะห์ว่า สังคมล้านนาระหว่างปี พ.ศ. 1893-2475 เป็นระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองหรือระบบการผลิตแบบยังชีพ แบบแผนของการผลิตเป็นอย่างง่าย ๆ และค่อนข้างล่าช้า การแลกเปลี่ยนมีน้อยและจำกัดเฉพาะสินค้าที่หายาก เช่น เกลือ ภาชนะที่ทำด้วยเหล็ก การค้าขายในสังคมล้านนาระหว่างสังคมหมู่บ้านมีลักษณะเบาบางและค่อย ๆ ทวีมากขึ้นเมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตกเพิ่มขึ้น การใช้สินค้าสำเร็จรูปต่างๆ ทำให้ลักษณะการผลิตเพื่อยังชีพค่อย ๆ สูญสลายไปอย่างช้า ๆ การผลิตเพื่อขายได้เข้ามาแทนที่ การตลาดของเกลือในสมัยนั้นจะมีผู้มาหาซื้อเกลือแบ่งออกเป็น พ่อค้าวัวต่างจากน่านและแพร่มาหาซื้อเกลือโดยเฉพาะ จะมาเป็นขบวนใหญ่และมักจะนำสินค้าที่ชาวบ้านมีความต้องการ เช่น ข้าว เสื้อผ้า มาแลกเปลี่ยนกับเกลือส่วนที่เหลือจะจ่ายเป็นเงิน ชาวเขาเผ่าม้ง ขมุ เย้า ในประเทศลาวจะนำของป่ามาแลกเปลี่ยนโดยจะมาปีละหน ชาวบ้านในเขตใกล้เคียงเช่น เมืองเงิน พุงช้าง ส่วนพ่อค้าชาวฮ้อมักจะนำสินค้าพื้นเมืองจากญวนมาขาย ไม่ได้ซื้อเกลือกลับไป

เราจะเห็นว่ามีเพียงพ่อค้าและชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงในแถบเมืองน่านที่มาซื้อเกลือกันที่บ่อหลวงพวกฮ้อมาไกลที่สุดคือมาจากญวนน่านแต่ไม่ได้ซื้อเกลือกลับไปเพียงแต่นำของมาขาย จิรพันธ์ ประเสริฐกุล ให้ความเห็นว่าการค้าเกลือไม่ใช่ระบบการค้าทางไกล โดยยกตัวอย่างพ่อค้าชาวฮ้อที่เดินทางจากเชียงรุ่งไปสู่วิียงใหม่ มักจะบรรทุกเกลือจากเมืองบ่อแล้วขายไประหว่างทาง

โดยจะไม่บรรทุกไกลเกินไปเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่เกิดจากน้ำหนักมาก เดินทางได้ช้า ต้องผ่านแม่น้ำลำห้วย หรือฝนตก ซึ่งทำให้เกลือได้รับความชื้น ไม่คุ้มที่จะบรรทุกเกลือไปไกลๆ การนำเกลือจากเมืองบ่อแฮ้วไปขายเป็นเพียงการประกอบการค้าย่อยๆ ของการค้าฝิ่นและฝ้ายเท่านั้น เกลือจึงไม่ได้เป็นสินค้าที่จะบรรทุกไประยะทางไกลๆ โดยพ่อค้าที่ค้าเกลือโดยเฉพาะ

เกลือสามารถกระจายไปสู่ชุมชนในภาคเหนือได้อย่างไร เมื่อการค้าทางไกลจากแหล่งผลิตไม่สามารถทำได้ เราสามารถสันนิษฐานได้ว่า ตลาดในชุมชนระดับหมู่บ้านหลายๆ แห่งที่รวมเรียกว่า “เมือง” น่าจะเป็นตัวกระจายสินค้าหายาก เช่น เกลือ ผลิตภัณฑ์จากเหล็ก สินค้าฟุ่มเฟือย เครื่องถ้วย ฯลฯ ที่ไม่สามารถผลิตได้ในชุมชนของตนเอง

เมื่อผลิตผลผลิตจากแหล่งผลิตเกลือในเมืองน่าน ซึ่งผลิตได้ปีละประมาณ 850,000 กิโลกรัมต่อปี ต้องส่งส่วยให้เจ้าผู้ครองนครน่านปีละ ประมาณ 7,388 กิโลกรัม หรือประมาณ 1% ของผลผลิตทั้งหมด (รายละเอียดตามแผนภูมิที่ 1-2 ในภาคผนวก) จะคงเหลือประมาณ 842,112 กิโลกรัม หรือคิดเป็นตัวเลขง่าย ๆ คือ 840,000 กิโลกรัมต่อปี และหากครัวหนึ่งบริโภคเกลือ 5 กิโลกรัมต่อปี ผลผลิตเกลือจากเมืองน่านจะเลี้ยงครัวเรือนได้ราว 168,000 ครัวเรือน ในขณะที่พระวิภาควรรดล (เจมส์ แมคคาร์ริ) เดินทางผ่านเมืองน่านเมื่อปี พ.ศ. 2427 กล่าวประชากรเมืองน่านมีจำนวน 250,000 หรือในราว 50,000 ครอบครัวยุค

ข.) การผลิตเกลือในปัจจุบัน

การผลิตเกลือในอดีตถูกควบคุมโดยเจ้าผู้ครองนครน่าน การตลาดเกลือเป็นสินค้าที่มีความสำคัญมากในสมัยนั้น ซึ่งสามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าอื่นๆ ที่จำเป็นได้ แต่ในปัจจุบันการผลิตเกลือเป็นการผลิตที่เกิดขึ้นโดยอิสระหรือแบบปัจเจก

ในปี 2543 ได้มีการประชุมตกลงกันในกลุ่มผู้ผลิตเกลือในบ้านบ่อหลวงร่วมกับสหกรณ์การเกษตรอำเภอบ่อเกลือ เพื่อแก้ไขปัญหาการแข่งขันตัดราคากันเองระหว่างผู้ผลิตเกลือ ที่ประชุมมีมติร่วมกันให้ผู้ผลิตเกลือจะต้องจำหน่ายเกลือให้กับสหกรณ์การเกษตรอำเภอบ่อเกลือเท่านั้น ห้ามผู้ผลิตเกลือจำหน่ายเกลือให้พ่อค้าคนกลางเอง โดยที่สหกรณ์การเกษตรจะเป็นผู้จัดการจัดการเรื่องการตลาดให้กับกลุ่มผู้ผลิตเกลือเอง โดยกลุ่มผู้ผลิต ได้มีกฎ กติการ่วมกัน หลังจากที่สหกรณ์ได้เข้ามารองรับการตลาดคือ

1.) เกลือที่ผลิตได้ทั้งหมดสมาชิกต้องขายให้กับสหกรณ์ ห้ามลักลอบขายให้กับพ่อค้าคนกลาง หรือขายปลีกเอง หากมีการลักลอบขาย จะมีการปรับ 500 บาท ต่อ 1 ถุง

- 2.) เกล็ดที่จะนำมาจำหน่ายให้สหกรณ์ จะต้องเป็นเกล็ดที่แห้ง ไม่เปียกชื้น จะมีคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพก่อนการรับซื้อทุกครั้ง
- 3.) ก่อนจำหน่าย เกล็ดทุกถุง จะต้องมีฉลากของสหกรณ์ เพื่อป้องกันการลักลอบขาย เกล็ดของผู้ผลิตเกล็ด
- 4.) เกล็ดที่จะจำหน่ายปลีกในหมู่บ้าน ให้กับผู้เข้ามาท่องเที่ยว ต้องรับมาจากสหกรณ์เท่านั้น
- 5.) ในระหว่างเฝ้าโรงต้มเกล็ด ในการผลิตเกล็ด หากมีการตีมีสุรา เกิดการทะเลาะวิวาท ปรับ 500 – 1,000 บาท

ตารางที่ 1 การรับซื้อและการจำหน่ายเกล็ดของสหกรณ์การเกษตรอำเภอเกล็ด ตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2543 ถึงเดือน มีนาคม 2544

เดือน	รับซื้อจากผู้ผลิต (กก.)	จำหน่ายให้กับผู้บริโภค(กก.)	ราคาซื้อจากสมาชิก (บาท)	ราคาขายให้กับผู้บริโภค (บาท)
ธันวาคม 43	22,977	10,950	80,410	45,934
มกราคม 44	57,564.5	18,559.5	201,454	74,433
กุมภาพันธ์ 44	65,101	17,205	226,813	67,672
มีนาคม 44	48,465	11,844	169,613	43,877
รวม	194,107.5	58,859.5	678,290	231,916

ที่มา : สหกรณ์การเกษตรอำเภอเกล็ด , มีนาคม 2544.

จากตารางจะเห็นได้ว่าปริมาณการรับซื้อของสหกรณ์จากกลุ่มผู้ผลิตมีปริมาณถึง 194,107.5 กิโลกรัม แต่ปริมาณการจำหน่ายของสหกรณ์ไปยังผู้บริโภคมีจำนวนปริมาณ 58,859.5 กิโลกรัม จึงทำให้เกล็ดเหลือค้างจากการจำหน่ายในสหกรณ์มีปริมาณถึง 135,248 กิโลกรัม ในระยะเวลา 4 เดือน ที่สหกรณ์เข้ามารองรับการตลาดให้กับผู้ผลิตเกล็ดบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกล็ดได้ อำเภอเกล็ด

ค.) ปัญหาเรื่องการตลาดปัจจุบัน

แต่ก่อน ผู้ผลิตเกล็ด จำหน่ายเกล็ดเองให้กับพ่อค้าคนกลาง จะมีปัญหาในการตัดราคากัน

เองในกลุ่มผู้ผลิตเกลือ ทำให้ได้กำไรในการขายไม่มาก และมีการทะเลาะวิวาทกันเกิดขึ้น แต่หลังจากการที่สหกรณ์การเกษตรฯ เข้ามาจัดการในเรื่องของการตลาดให้ ก็พบปัญหาใหม่ขึ้นอีกคือ

- 1.) กลุ่มผู้ผลิตเกลือ ได้ตั้งราคาในการจำหน่ายเกลือในราคาที่สูง สหกรณ์จึงต้องตั้งราคากลางสูงขึ้นไปด้วย ทำให้พ่อค้าคนกลางไม่สามารถรับซื้อเอาไปจำหน่ายได้
- 2.) กลุ่มผู้ผลิตเกลือ ผลิตเกลือเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมมาก ทำให้สหกรณ์ไม่สามารถระบายเกลือได้ทัน จึงทำให้เกลือตกค้างในสหกรณ์เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาตามมาคือ ไม่มีที่เก็บเกลือ หลังจากที่สหกรณ์รับซื้อแล้วจึงจำเป็นต้องฝากไว้ในโรงต้มของผู้ผลิตก่อน
- 3.) ไม่มีตลาดรองรับเกลือ เพราะว่ามี การเพิ่มการผลิตมากขึ้น และราคาเกลือสูงเกินกว่าที่พ่อค้าจะรับซื้อไปจำหน่ายต่อเหมือนกับไปรับซื้อจากกลุ่มผู้ผลิตเกลือโดยตรงได้
- 4.) ได้มีเกลือจากภาคอีสานเข้ามาตีตลาดในจังหวัดน่าน ในราคาต่ำกว่าคือ ราคา กิโลกรัมละ 2 บาท มีการบริการขนส่งถึงผู้ซื้อโดยตรง ซึ่งทางสหกรณ์ ไม่สามารถที่จะจำหน่ายในราคาที่เหมาะสมหรือต่ำกว่าของเกลือทางภาคอีสานได้
- 5.) เกลือจากบ้านบ่อหลวง ได้มีการผสมสารไอโอดีน เมื่อซื้อไปเพื่อหมักดอง จะทำให้เกิดการเน่าเสีย ทำให้เสียการตลาดกับลูกค้า ซึ่งแต่ก่อนไม่ได้ผสมสารไอโอดีน

ง.) แนวโน้มการผลิตเกลือในอนาคต

ในอนาคตหากผู้ผลิตเกลือ และสหกรณ์การเกษตรอำเภอบ่อเกลือไม่มีการวางแผนการจัดการด้านการตลาดร่วมกันระหว่างผู้ผลิตเกลือและสหกรณ์การเกษตรฯ ปัญหาที่จะสะสมเพิ่มพูนมากขึ้น ในส่วนของผู้ผลิตเองจะต้องมีการหาข้อตกลงร่วมกันในเรื่องการผลิต หากไม่มีการหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาไว้จะเกิดปัญหาเหล่านี้ตามมาอันได้แก่

1. ปริมาณน้ำเกลือ ซึ่งมีจำกัดแค่ 2 บ่อ และระยะเวลาในการผลิตแค่ปีละ 7-8 เดือน หากมีการแข่งขันกันต้มเกลือเพราะคิดว่ามีสหกรณ์การเกษตรรองรับเรื่องการตลาดอยู่แล้ว จะทำให้น้ำเกลือที่มีไม่พอกับความต้องการของผู้ผลิตเกลือ ที่ต้องการผลิตเกลือมากขึ้น
2. ปริมาณผลผลิตเกลือ จะล้นตลาดเพราะสหกรณ์การเกษตรฯ ไม่สามารถจำหน่ายเกลือได้ทัน ดังนั้นสหกรณ์การเกษตรต้องมีการวางแผนร่วมกับกลุ่มผู้ผลิตเกลือเพื่อวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดและการหาตลาดเพื่อจำหน่ายร่วมกัน ไม่ใช่ผลภวาระเรื่องการตลาดให้สหกรณ์เป็นผู้รับผิดชอบ ชาวบ้านทำหน้าที่ผลิตอย่างเดียวไม่ได้
3. ไม่มีพื้นที่เป็นวัตถุดิบหลักในการต้มเกลือที่ดีและเหมาะสม หากไม่มีการวางแผนการ

ผลิตในอนาคตจะเกิดปัญหาการขาดแคลนพื้นที่ในการใช้เป็นเชื้อเพลิง และถ้าหากชาวบ้านต้องการต้มเกลือให้มากขึ้นในขณะที่พื้นที่ขาดแคลน จะมีผลกระทบต่อการทำลายป่าอนุรักษ์ของชุมชน เช่น การลักลอบตัดต้นไม้ หรือการทำให้เกิดบาดแผลไม้ยืนต้นให้เป็นไม้ตาย หรือลักลอบตัดต้นไม้ในเขตป่าต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

4. การประชาสัมพันธ์ และการพัฒนาคุณภาพเกลือ รวมทั้งการพัฒนาการบรรจุภัณฑ์ให้มีความหลากหลายทั้งรูปแบบ น้ำหนัก ราคา จะช่วยให้สหกรณ์ฯ จำหน่ายเกลือได้มากขึ้น

5. การระบายน้ำเสีย ลงแม่น้ำมางหากมีการต้มเกลือเพิ่มมากขึ้น การระบายน้ำเสียจากโรงต้มหรือการนำอุปกรณ์ไปล้างในแม่น้ำมาง จะทำให้แม่น้ำมีปริมาณเกลือมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในแม่น้ำมางในอนาคต

จากปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร แรงงาน การประชาสัมพันธ์ ช่องทางการตลาดร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และเกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนให้มากที่สุด

4.2.3 ราคาเกลือ

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2543 มีการผลิตแบบต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขายโดยผู้ผลิตเกลือได้ขายเกลือให้กับพ่อค้า ในราคาขายปลีก บรรจุน้ำ ๗ ละ 4 กิโลกรัม ขายในราคาถุงละ 20 บาท หากพ่อค้าคนกลางมาซื้อในปริมาณที่มาก ตั้งแต่ 100 ถุงขึ้นไป ขายถุงละ 12 – 15 บาท เนื่องจากผู้ผลิตต้องจำหน่ายเกลือเองจึงมีการแข่งขัน มีการตัดราคากันเองในกลุ่มผู้ผลิต เพราะแต่ละรายก็ต้องการขายผลผลิตเกลือของตนเองให้ได้มากที่สุด ทำให้ราคาเกลือมีราคาที่ไม่แน่นอน

ในปี พ.ศ. 2543 ได้กลุ่มผู้ผลิตเกลือร่วมกับสหกรณ์การเกษตรอำเภอปอเกลือ ได้กำหนดราคาในการรับซื้อเกลือจากผู้ผลิตเกลือในราคา กิโลกรัมละ 3.50 บาท หรือถุงละ 4 กิโลกรัม ราคา 14 บาท สหกรณ์ ได้นำมาจำหน่ายขายปลีก ในราคาถุงละ 20 บาท และจำหน่ายต่อให้กับพ่อค้าคนกลาง ในราคาขายส่ง ถุงละ 18 บาท จากเดิมที่เคยซื้อราคาถูกกว่านี้จากผู้ผลิตเกลือโดยตรง ทำให้พ่อค้าคนกลางไม่สามารถที่จะซื้อเกลือเพื่อนำไปจำหน่ายต่อได้ ทางสหกรณ์จึงได้ปรับราคาลงมา ในราคาถุงละ 16 บาท ซึ่งก็ยังถือว่าอยู่ในระดับราคาที่สูง ทางสหกรณ์ไม่สามารถที่จะปรับราคาให้ลดต่ำกว่านี้ได้ เพราะรับซื้อมาจากกลุ่มผู้ผลิตในราคาที่สูง จึงทำให้เกิดปัญหาไม่มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อเกลือจากสหกรณ์อีก แต่จะมีผู้ซื้อปลีกมาซื้อเกลือจากสหกรณ์ซึ่งเป็นปริมาณที่น้อย ทำให้การจำหน่ายเกลือนั้นไม่ทันกับผลผลิตที่ผลิตออกมาเรื่อยๆทั้งนี้ผู้ผลิตเกลือ คิดว่ามีส

สหกรณ์การเกษตรฯ รองรับการตลาดอยู่แล้ว ทำให้ปริมาณเกลือค้างอยู่ในสหกรณ์การเกษตรเป็นจำนวนมาก

4.2.4 แนวทางการจัดจำหน่าย

ซึ่งในปัจจุบันทางสหกรณ์การเกษตรฯ ก็ได้มีความพยายามในการแก้ปัญหาพร้อมกับหน่วยงานราชการอื่นๆ ในอำเภอปอเกลือและอำเภอใกล้เคียง ได้แก่

1. การฝากขาย สหกรณ์การเกษตรอำเภอปอเกลือได้นำเกลือไปฝากขายยังสหกรณ์การเกษตรอำเภอต่างๆ เช่นที่ อำเภอปัว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา อำเภอสันติสุข อำเภอเมือง เป็นต้น ซึ่งการนำเกลือไปฝากขายตามจุดต่างๆ เป็นแนวทางในการระบายเกลือที่อยู่ในโกดังได้ช่องทางหนึ่ง

2. การประชาสัมพันธ์ ที่ผ่านเป็นที่ทราบกันดีว่าเกลือภูเขาคือเกลือที่ไม่มีธาตุไอโอดีน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคคอพอก ดังนั้นในความรู้สึกของคนทั่วไปในจังหวัดน่านจึงไม่นิยมที่จะบริโภคเกลือภูเขาแต่จะนิยมการบริโภคเกลือทะเลถ้ามีโอกาสให้เลือก ถึงแม้ว่าต่อมาทางสาธารณสุขจะได้มีการแนะนำให้ผู้ผลิตเกลือนำสารไอโอดีนเติมลงไปเ็นเกลือแล้ว แต่ยังคงขาดการประชาสัมพันธ์เรื่องนี้จึงทำให้ผู้บริโภคส่วนมากยังยึดติดค่านิยมเก่าๆ อยู่ทำให้ไม่นิยมซื้อเกลือภูเขาไว้บริโภคในครัวเรือน ดังนั้นการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพื่อสร้างความเข้าใจให้กว้างขึ้นกว่าเดิม และให้เข้าถึงคนทุกกลุ่มทุกวัย โดยเฉพาะประชาชนในจังหวัดน่าน ทั้งนี้ทั้งนั้นหน่วยงานราชการในพื้นที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องแก้ไขปัญหานี้ให้จริงจังกว่าที่ผ่านมา

3. การพัฒนาคุณภาพเกลือ มีการนำเกลือที่เติมสารไอโอดีนจากบ้านปอหลวงไปหมักดอกผลไม้แต่ทำให้เกิดการ ฝน เสีย ในเวลาที่เร็วกว่าการหมักดองด้วยเกลือทะเล ดังนั้นกลุ่มผู้ผลิตเกลือควรมีการศึกษาและพัฒนาทักษะและเทคนิคในการผลิตเพิ่มขึ้น ซึ่งสามารถไปศึกษาดูงานหรือค้นคว้าวิจัย เพื่อพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น เพื่อให้คุณภาพของเกลือเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

4. การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ที่ผ่านมากการจำหน่ายเกลือจะทำในลักษณะของถุงใหญ่ 5-10 กิโลกรัมขึ้น ซึ่งเป็นถุงใหญ่ไม่สะดวกต่อการนำไปใช้ หากมีการพัฒนาปรับปรุงการบรรจุให้มีความหลากหลายของน้ำหนัก เพื่ออำนวยความสะดวกการนำไปใช้สอยตามความต้องการ จะทำให้ช่องทางการจำหน่ายเกลือมีเพิ่มมากขึ้น

5. การส่งเสริมระดับนโยบาย หน่วยงานรัฐฯ ระดับจังหวัดควรมีการส่งเสริมให้หน่วยงานและประชาชนในจังหวัดน่านหันมาบริโภคเกลือที่ผลิตจากบ้านปอหลวง การบรรจุเป็นนโยบายของ

จังหวัดเพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ให้ความสำคัญกับปัญหานี้ และการวางมาตรการการร่วมกับหอการค้า จังหวัดน่านเรื่องการรับซื้อเกลือจากที่อื่นมาจำหน่ายในจังหวัดน่าน หากหน่วยงานต่างๆ มีความจริงจังในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ไม่ผลัดภาระในการแก้ไขปัญหากับหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง หรือแม้แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่นองค์การบริหารส่วนตำบลให้ความร่วมมือ ปัญหาเรื่องตลาดเกลือของบ้านบ่อหลวงก็คงจะสามารถแก้ปัญหาสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะเกลือเป็นสินค้าที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์อยู่แล้ว

4.3 การใช้ทรัพยากรป่าไม้

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพื้นที่ทางกายภาพที่แตกต่างกันมากมายหลายหลาก มีทั้งพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง พื้นที่ชายฝั่งทะเล พื้นที่ภูเขาสูงชัน ที่ราบสูงทางภาคอีสานและพื้นที่อื่นๆ อีกมากมาย ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นโดยเฉพาะชุมชนเกษตรกรรมนั้นถือว่าเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพากับระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะที่ปรากฏออกมาในรูปของปัจจัยสี่และระบบการเพาะปลูกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ในท้องถิ่นของตนเอง เช่น การทำไร่หมุนเวียน การทำนาขั้นบันได ซึ่งพื้นฐานความสัมพันธ์ที่มีมาอย่างยาวนานนี้ ได้ตั้งอยู่บนความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์และทรัพยากรทางชีวภาพ ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดในการดำรงชีพของชุมชน ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ชุมชนรู้จักเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับระบบนิเวศน์ใกล้ตัวซึ่งกลายเป็นที่มาของความรู้านับประการของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากร ทั้งนี้ก็เพื่อความยั่งยืนของชุมชนนั่นเอง

การพัฒนากระแสหลักในช่วงที่ผ่านมาถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้นทุนราคาถูกในการพัฒนา ได้รื้อรอนศักยภาพการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านให้ลดลงไปเป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ตามยังมีชุมชนท้องถิ่นอีกเป็นจำนวนมากที่ยังคงเลือกที่จะดำเนินชีวิตต่อไปอย่างเรียบง่ายในภาคการเกษตรและยังคงสืบสานความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศน์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจนในรูปแบบการดูแลรักษาพื้นที่ป่าของชุมชนซึ่งมีคุณค่าทั้งในแง่ของวัฒนธรรมและการดำรงชีพ แนวคิดและการจัดการเช่นนี้ อยู่จริงทั่วไปในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ทั้งชุมชนในพื้นที่ราบและบนภูเขา การจัดการดังกล่าวเรียกโดยรวมว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งมีพื้นที่รวมกันทั่วประเทศหลายล้านไร่ การจัดการทรัพยากรของชาวบ้านได้รวมเอาทั้งความเชื่อ ความรู้ มาผนวกกับกฎระเบียบใหม่ๆ เพื่อให้การนำไปใช้ปฏิบัติมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4.3.1 ป่าชุมชน

ป่าชุมชนไม่ได้สะท้อนเพียงการรักษาความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์และทรัพยากรชีวภาพโดยชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่หลากหลายของชุมชนในการรู้จักที่จะสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่หลากหลายของชุมชนในการรู้จักที่จะใช้และรักษาทรัพยากรให้ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการเก็บอาหารจากป่า การเก็บยาสมุนไพร การใช้ไม้ฟืน การปลูกสร้างบ้านเรือน เป็นต้น ความรู้ต่างๆ เหล่านี้เป็นหลักประกันที่สำคัญที่จะทำให้ชุมชนสามารถอยู่อาศัยร่วมกับระบบนิเวศน์ในท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ในสภาพป่าของบ้านบ่อหลวง เป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ ป่าชุมชนในหมู่บ้านบ่อหลวง มีเนื้อที่ทั้งหมด 1,500 ไร่ อยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน และมีอุทยานดอยภูคา และอุทยานขุนน้ำเอบล้อมทั้งสองข้าง ป่าชุมชนของบ้านบ่อหลวงทำไม่มีความอุดมสมบูรณ์เหลืออยู่มาก ในเมื่อชาวบ้านบ่อหลวงมีอาชีพในการผลิตเกลือ ซึ่งจะต้องใช้ไม้ฟืนในการต้มเกลือ ในการรักษาป่าชุมชนได้นั้น เมื่อ 30 ปี ที่ผ่านมามีผู้จุดประกายความคิดจากป่าไม้อำเภอ ได้แนะนำกับชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าชุมชน ชาวบ้านบ่อหลวงเห็นพ้องต้องกันว่า เราสมควรจะรักษาป่าผืนนี้ไว้ เพื่อลบคำกล่าวหาว่า บ้านบ่อหลวงเป็นแหล่งทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญ และพยายามที่จะรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์กว่าอำเภอใกล้เคียง ที่มีเขตติดต่อกัน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบที่เด่นชัด ถึงความอุดมสมบูรณ์ ของป่า ต้นไม้ในเขตป่าบ้านบ่อหลวง จะเป็นไม้ประเภทไม้เนื้ออ่อน จำพวกไม้โพ, ไม้กอก, ไม้เต็ง, ไม้จุ่ม, ไม้ตีนไก่ ฯลฯ ไม้เนื้อแข็ง จะมีน้อยมากหรือไม่มีเลยในบางจุด และคนในหมู่บ้านจะตระหนักดีว่า ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ หากขาดป่า แม่น้ำก็จะเหือดแห้งไป ป่าไม้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ป่าไม้เป็นแหล่งน้ำที่ใช้บริโภค อุปโภค เป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชน เป็นแหล่งสมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาโรค และใช้น้ำในการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ ในป่าชุมชนนี้ จะห้ามคนในชุมชนอื่นมาแสวงหาประโยชน์จากป่าของหมู่บ้าน ที่เขาดูแลรักษาอยู่ เพราะชาวบ้านตระหนักดีว่า หากชุมชนอื่นมาใช้ประโยชน์จากป่าแล้ว จะเกิดการทำลายป่า ให้ป่าเสื่อมโทรม และเสื่อมสภาพไปในที่สุด ชาวบ้านบ่อหลวง มีวิถีชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยป่า หากป่าเสื่อมสภาพลง วิถีชีวิตของเขาอาจจะต้องเปลี่ยนไป น้ำในแม่น้ำที่เคยใช้บริโภค บริโภคเป็นประจำ จะต้องลดน้อยลง และหมดไปในที่สุด

การใช้ประโยชน์จากป่านั้น ชุมชนสามารถที่จะนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ ก็คือ ไม้ล้มขอนนอนไฟ ซึ่งสามารถนำมาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือในหมู่บ้านได้ แต่จะมีบางกลุ่มที่ลักลอบตัดไม้โดย จะทำการรัดต้นไม้ คือ การทำให้ต้นไม้มีบาดแผล และทิ้งไว้ในป่านั้น พอถึงปีต่อไปต้นไม้ก็จะล้มตาย ซึ่งจะถือว่า เป็นไม้ล้มขอนนอนไฟ และจะมีการชักลากออกไปทำเป็นเชื้อเพลิงได้

แต่เหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นน้อยมาก หากมีผู้พบเห็นก็จะนำไปแจ้งผู้นำหมู่บ้านและจะสืบหาผู้กระทำผิดและมีบทลงโทษกันในชุมชน ชุมชนจะเป็นผู้ช่วยกันสอดส่องดูแลร่วมกัน คนในชุมชนสามารถที่จะหาของป่ามาเป็นอาหารและสมุนไพรในการรักษาโรคได้ในเขตป่าชุมชน หากคนในชุมชนมีความต้องการในการใช้ไม้ ต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจะนำเข้าที่ประชุม เพื่อพิจารณาหาข้อสรุปว่าควรจะอนุญาตหรือไม่ ในการขอใช้ไม้ในป่าชุมชน

ก.) กิจกรรมในการดูแลรักษาป่า

การทำแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟป่ามิให้ไหม้ลามป่าที่กำลังเติบโตก่อนฤดูแล้ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อากาศแห้ง ใบไม้ร่วงบนพื้นดินเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ดังนั้น ภายในชุมชน จะมีการนัดหมายกันทำแนวกันไฟร่วมกัน ซึ่งมักจะเริ่มทำในราวเดือนกุมภาพันธ์ - เดือนมีนาคม การทำแนวกันไฟคือการทำตามแนวเขตของป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ทุกคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการทำแนวกันไฟ โดยจะมีการกวาดเศษใบไม้แห้ง กิ่งไม้แห้ง ที่เป็นเชื้อเพลิงออก แนวกันไฟจะกว้างประมาณ 5-8 เมตร ในชุมชน ได้ทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่ารอบป่าชุมชนเป็นจำนวน 22 ไร่ เนื่องจากพื้นที่ป่า มีจำนวนกว้างถึง 1,500 ไร่ ไม่สามารถที่จะทำแนวกันไฟได้ทั้งหมด ซึ่งต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก จึงเลือกพื้นที่ที่มีความล่อแหลมและความเสี่ยง ในการที่จะเกิดไฟลุกลามเข้าป่ามากที่สุด

การดับไฟป่า เมื่อถึงฤดูแล้ง อากาศแห้งมาก โอกาสที่จะเกิดไฟป่าเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา แม้จะมีการทำแนวกันไฟกันบ้างแล้ว บางทีมีคนบางกลุ่มเข้าไปเที่ยวในป่า มีการก่อกองไฟโดยความประมาทเลินเล่อ โดยมีได้ระมัดระวัง ก็ทำให้ไฟป่าลุกลามได้ ชุมชนจึงทำหน้าที่เสมือนเวรยามคอยสอดส่องดูแลไฟป่า แม้ยามค่ำคืน แต่ละคนในชุมชน จะต้องเตรียมพร้อมสำหรับการไปช่วยกันดับไฟป่าตลอดเวลา หมู่บ้านมีกฎระเบียบว่า “ถ้าใครไม่ช่วยดับไฟป่า จะมีการปรับไหม” เพราะเชื่อว่า ป่าเป็นของทุกคนฉะนั้นทุกคนจึงมีหน้าที่ช่วยกันดูแลรักษา

ข.) การมีกฎระเบียบร่วมกันในการดูแลจัดการป่า

ในชุมชนจะมีการวางกฎระเบียบในการดูแลจัดการป่าไม้ เป็นลายลักษณ์อักษร มีเนื้อหาสาระคือ ให้มีการใช้สอยประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน มีทรัพยากรใช้ไปในชั่วลูกชั่วหลาน ในกรณีที่ต้องการให้ป่าฟื้นตัว เมล็ดพืชได้แตกหน่อ เติบโตเอง โดยมีกฎรบทวน จึงตกลงร่วมกันว่า “บริเวณนั้นห้ามมีการตัดไม้เด็ดขาด” คือไม่ให้มีการใช้เนื้อไม้ แต่สามารถหาอาหาร สมุนไพรได้ จึงได้มีกฎ กติกา ร่วมกันดังนี้

1. ในเขตต้นน้ำ เป็นของส่วนรวม ห้ามเข้าไปทำลายและใช้สอยในทุกกรณี
2. ห้ามลักลอบตัดไม้ ในเขตป่าชุมชน หากฝ่าฝืน ปรับตั้งแต่ 5,000 – 10,000 บาท และพิจารณาตามขนาดและจำนวนของไม้ที่ลักลอบตัด
3. หากต้องการใช้ไม้ในการปลูกบ้าน ในพื้นที่ป่าชุมชนต้องมีการขอจากคณะกรรมการหมู่บ้านและมีการพิจารณา เห็นตามสมควร ว่ามีความจำเป็นจริงหรือไม่ จะไม่อนุญาตให้ตัดไม้ขนาดใหญ่และนำมาแปรรูปเพื่อสร้างบ้านถาวร และอนุญาตเฉพาะไม้ขนาดเล็ก ที่จะปลูกบ้านชั่วคราวเท่านั้น
4. ในการถางไร่ จะต้องแจ้งกับคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน เพื่อที่คณะกรรมการหมู่บ้าน จะเข้าไปตรวจพื้นที่ และจะต้องมีการทำแนวกันไฟทุกไร่ที่จะมีการเผาไร่
5. ในการเผาไร่ จะต้องแจ้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และกำหนดวันที่แน่นอน และพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน ให้เผาพร้อมกัน เพื่อที่คณะกรรมการและเจ้าของไร่ จะช่วยกันดูแลไม่ให้เกิดการลุกลามเข้าไปในป่า
6. ในการหาไม้ล้มขอนนอนไฟ เพื่อนำมาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ ในเขตป่าชุมชน ที่อนุญาต ได้มีการขอร้องยกเว้นในเขตป่าชุมชน ของหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับอุทยาน คอยกวด เพื่อที่มีให้เกิดความสับสนของที่มาของป่าไม้
7. ได้มีการเดินตรวจป่าชุมชนของหมู่บ้าน ของคณะกรรมการและชาวบ้าน ปีละ 1 ครั้ง (ในการเดินตรวจป่า น้อยครั้งของบ้านบ่อหลวง เพราะว่า เขตป่าชุมชนอยู่ใกล้อุทยาน คอยกวดซึ่งมีเจ้าหน้าที่อุทยานคอยเดินตรวจป่าเป็นประจำอยู่แล้ว)
8. จัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการบุกรุกห้ามบุคคลภายนอกหมู่บ้าน มาใช้ประโยชน์จากป่าของหมู่บ้าน

4.3.2 ป่าใช้สอย

ชาวบ้านบ่อหลวงจะกันพื้นที่ป่าใกล้ที่ตั้งชุมชนไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ป่าที่เลี้ยงสัตว์ ป่าเก็บเห็ด ป่าเก็บสมุนไพร ป่าเก็บไม้ฟืนสำหรับต้มเกลือและใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะพื้นที่ป่าประเภทนี้ไม่เหมาะสมกับการเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง โดยชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์กำหนดการใช้ไม้ให้เกิดการใช้ป่ามากจนเสื่อมโทรมหรือหมดสภาพ แต่จะปล่อยให้อยู่ในสภาพที่ต้นไม้สามารถขึ้นเองได้พื้นที่ป่าประเภทนี้จะเป็นป่าที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง

4.3.3 ไร่หมุนเวียน

ในการผลิตเกลือในปัจจุบัน มีการผลิตเกลือที่มากขึ้น หากจะอาศัยไม้ที่ล้มขนอนไพร ก็ไม่เพียงพอ ในความต้องการผลิตเกลือในชุมชน ไม้สักแหล่งหนึ่ง ที่สามารถนำมาเป็นเชื้อเพลิงก็คือ ไม้ที่ถางไว้เพื่อทำการเกษตร เป็นไม้ที่โตเร็ว เพราะพื้นที่บ้านบ่อหลวงหรือหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีการทำไร่หมุนเวียนการทำไร่ 3 ปี จะหมุนมาทำที่เดิมอีกครั้งหนึ่งทุกๆ 3 ปี เพราะป่าไม้ในหมู่บ้านบ่อหลวงนั้น ไม่เพียงพอในการใช้เป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ ก็จะมีหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไม่มีบ่อเกลือในการผลิตเกลือ ก็จะนำไม้ที่แผ้วถางจากไร่มาจำหน่ายให้กับชุมชนบ้านบ่อหลวง ได้แก่ บ้านนาขวาง บ้านดงผาปูน บ้านผักเหือก บ้านนาคอก บ้านนาปู ซึ่งหลังจากการถางไร่ แล้วก็เก็บไม้ไว้พอไม้แห้งแล้วก็จะมีการติดต่อกับชาวบ้านบ่อหลวง ที่ผลิตเกลือเพื่อจำหน่ายไม้ให้

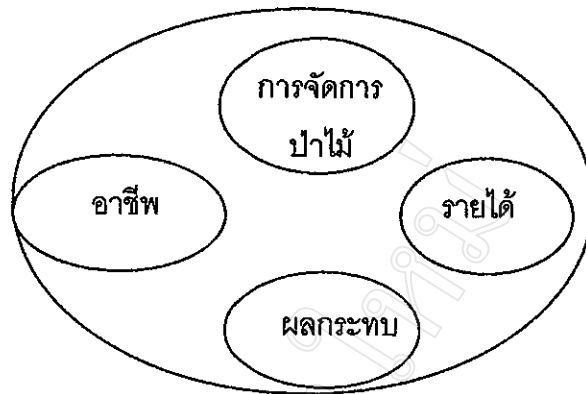
ในระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน เวลาฟันไร่ จะตัดไม้เหลือต่อไว้สูงระดับเอว หรือระดับอก และจะไม่ตัดโคนต้นไม้ที่ใหญ่มากๆ แต่จะใช้วิธีฟันต้นไม้ขึ้นไปริดกิ่งที่ปกคลุมดิน ทำให้แดดไม่สามารถส่องถึง และปลูกพืชพันธุ์ ธัญญาหารลงไปในรอบ 1 ปี จากนั้นก็จะทิ้งร้างไว้เพื่อให้ต้นไม้ฟื้นคืนกลับมาภายในระยะเวลา 5 – 7 ปี ผืนดินก็จะอุดมสมบูรณ์ สามารถกลับมาใช้พื้นที่เพาะปลูกใหม่ได้ ต้นไม้ที่ถูกตัดฟันหรือริดกิ่งให้เหลือต้นตอ ซึ่งสามารถแตกหน่อทำให้ป่าฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว เมื่อชาวบ้านมีการกันเขตพื้นที่ไร่เก่าบนพื้นที่ให้เป็นป่าอนุรักษ์ ไร่เก่าที่ทิ้งร้างไว้ประมาณ 10 – 20 ปี ก็คืนกลับเป็นป่าสมบูรณ์เต็มพื้นที่

4.4 แนวโน้มการผลิตเกลือกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ในปี 2543 หลังจากที่สหกรณ์เข้ามาครองรับในเรื่องการตลาด มีการผลิตเกลือและเปิดเตาใหม่เพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ ทำให้พื้นที่ใช้ในการผลิตเกลือเกิดขาดแคลน แต่ก่อนเคยหาซื้อไม้ในหมู่บ้านใกล้เคียง แต่ในปัจจุบัน ได้มีการซื้อไม้ข้ามตำบล จนทั่วอำเภอบ่อเกลือ ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดความวิตกว่า จะมีการลักลอบตัดไม้เพื่อใช้ทำเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ หากมีความต้องการใช้เชื้อเพลิงเป็นจำนวนมาก ต่อไปเรื่อยๆ ก็จะเกิดปัญหาการลักลอบตัดไม้เพื่อการจำหน่ายให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือของบ้านบ่อหลวง

4.4.1 ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตเกลือ กับการจัดการป่าไม้

ในช่วงระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาสังคมไทยได้เกิดวิกฤติความขัดแย้งเรื่องการจัดการป่าระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับนายทุน จนมาถึงชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยตนเอง จนเกิดกระแสคำถามเรื่อง “คนกับป่า” อยู่ด้วยกันได้จริงหรือ

แผนภูมิที่ 1 แสดงวงจรความสัมพันธ์

จากการศึกษาข้อมูลที่บ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน พบว่าชาวบ้านที่นี่ทำการเพาะปลูกเป็นหลัก ควบคู่ไปกับการผลิตเกลือมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ชาวบ้านจะปลูกเป็นแบบนาดำ และทำไร่ข้าวซึ่งทำในลักษณะไร่หมุนเวียน โดยการหมุนเวียนเปลี่ยนที่ปลูกข้าวจะช่วยรักษาและลดการพังทลายของหน้าดิน ในอดีตการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านจะมีรอบในการหมุนเป็น 10 ปี แต่ปัจจุบันชาวบ้านถูกจำกัดพื้นที่ในการทำไร่หมุนเวียนลงเหลือครัวเรือนละ 3 ปีต่อ 1 รอบ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดในเชิงพื้นที่และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งข้อจำกัดจากนโยบายของรัฐในการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา จะเห็นว่าการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านที่นี่เป็นผลมาจากข้อจำกัดทางด้านกายภาพ มิใช่เกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ดังที่เข้าใจกัน การทำไร่หมุนเวียนจึงเป็นวัฒนธรรมการทำกินที่ช่วยให้ชาวบ้านยังชีพอยู่ได้ ในเขตภูเขาที่มีพื้นที่ราบจำกัด ส่วนพืชผักอื่นๆ จะปลูกผสมในไร่ข้าวและปลูกตามสวนหัวไร่ปลายนา รวมถึงสวนในบ้านด้วย อาหารสัตว์จะเก็บตามป่า เช่น กกล้วยป่าและผักป่าอื่น นอกจากนี้ชาวบ้านยังปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์เองอีกด้วย ในด้านรายได้ของชาวบ้านจะมาจาก 2 แหล่งคือ สมาชิกในครอบครัวที่เป็นวัยหนุ่มสาวจะออกไปรับจ้างในต่างจังหวัด และด้านหนึ่งมาจากการขายเกลือ

ในการทำอาชีพตัดเกลือขายของชาวบ้านบ่อหลวงควบคู่ไปกับการทำไร่หมุนเวียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างไร้ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ฟังฟังป่าและสายน้ำเป็นหลัก การเพาะปลูกเป็นไปเพื่อยังชีพ มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันก็คือเกลือซึ่งเป็นทรัพยากรของชุมชนที่นี่ ซึ่งที่อื่นไม่สามารถผลิตแข่งได้ วัฒนธรรมความเชื่อยังคงยึดถือสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น นั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการอยู่อย่างเคารพธรรมชาติ อันเป็นหัวใจหลักของชุมชน

4.4.2 ความสัมพันธ์ของระบบการผลิตของชุมชน

ระบบการผลิตของชุมชนต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในทุกๆ ด้าน ชุมชนจึงจะสามารถดำเนินวิถีชีวิตอยู่ได้ ซึ่งปรากฏให้เห็นจากการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในแบบดั้งเดิมหรือการจำแนกแบบใหม่ที่ใช้กันในปัจจุบัน ซึ่งได้ทำการจำแนกที่ดินไว้กว้างๆ 4 ลักษณะคือ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ตั้งบ้านเรือน และพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของบ่อเกลือและโรงต้มเกลือ ซึ่งในแต่ละพื้นที่ดังกล่าวนี้ก็ยังมีมีการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ละเอียดลงไปอีก ความมั่นคงในการดำรงชีพของชุมชนไม่ว่าจะในด้านปัจจัยสี่หรือรายได้ที่เป็นเงินสด ต่างก็ต้องพึ่งพาความสมบูรณ์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ในความสัมพันธ์ของระบบการผลิตเช่นนี้ ความรู้ ความเข้าใจของชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติ ต่างก็มีแบบแผนที่ชัดเจนระดับหนึ่ง ซึ่งถูกส่งต่อและถ่ายทอดผ่านคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า เป็นองค์ความรู้ชุดหนึ่งที่มีรายละเอียดครอบคลุมในทุกๆ ด้านเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงความรู้ต่อการจัดการระบบนิเวศน์และการให้คุณค่าเชิงจริยธรรมต่อการใช้ความรู้นั้นๆ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติเกิดความยั่งยืนอย่างไรก็ตามจากประวัติของชุมชนก็ปรากฏในหลายๆ ครั้งที่ชุมชนได้ยกระดับองค์ความรู้ของตนเองขึ้นมาเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน นับว่าเป็นพลวัตที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเอง

ตารางที่ 2 ความสัมพันธ์ของระบบการผลิตของชุมชน

ประเภทของพื้นที่การผลิตของชุมชน	ผลผลิตหลักที่ชุมชนได้รับ
1. พื้นที่ป่า	แหล่งอาหารทั้งพืชและสัตว์ สมุนไพร ไม้สร้างบ้าน ไม้เพื่อการผลิตอุปกรณ์ในครอบครัว ไม้ฟืน
2. พื้นที่ไร่หมุนเวียน	ข้าวไร่ พืชผักที่ปลูกรวมในไร่ข้าว สมุนไพร สัตว์เล็ก
3. พื้นที่นา	ข้าวนา สัตว์น้ำ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ใหญ่ในฤดูแล้ง
4. พื้นที่สวน	ปลูกพืชเพื่อเป็นรายได้ เช่น ไม้ผล พืชผักที่ใช้เป็นอาหาร
5. พื้นที่สวนรอบบ้าน	พื้นที่เลี้ยงสัตว์ใหญ่และเล็ก พืชอาหารและไม้ใช้สอย บางชนิดเช่น ไม้ ไม้ผลในท้องถิ่น ผักพื้นบ้าน
6. ลำน้ำมาง	อาหารจากสัตว์น้ำ น้ำสำหรับการเพาะปลูก
7. พื้นที่บ่อเกลือ	น้ำเกลือสำหรับนำไปต้มเป็นเกลือ

1.) ความสัมพันธ์ของรายได้ต่อการจัดการป่าไม้

จากการศึกษาข้อมูลบ้านบ่อหลวง พบว่าชุมชนมีรายได้เป็นเงินสดจากการขายเกลือเป็นหลัก ซึ่งใน 1 ปี จะมีการผลิตเกลือ 7-8 เดือน ในรอบ 15 วันจะมีรายได้ 4,500-5,000 บาท รายได้ที่เป็นเงินสดดังกล่าวเป็นรายได้ที่มีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันน้อยมาก เพราะชุมชนได้พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตจึงทำให้มีเงินเก็บและใช้จ่ายในเรื่องสิ่งของอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น โทรศัพท์ เครื่องเสียง ตู้เย็น รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกับชุมชนอื่นที่ต้องทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจจึงจะมีรายได้เป็นเงินสดและนำมาเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ข้างต้น

รายได้จากการขายเกลือช่วยลดแรงกดดันของชุมชนบ้านบ่อหลวงในการใช้พื้นที่ป่าปลูกพืชเศรษฐกิจ ลดลง เพราะคนในบ้านบ่อหลวงจะไม่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพราะมีรายได้น้อยกว่าการต้มเกลือขาย แต่การต้มเกลือขายนั้นมีรายได้ในรอบ 15 วัน ซึ่งเร็วกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องใช้ดินจำนวนมาก มีความเสี่ยงในด้านราคา และศัตรูพืชต่างๆ รวมทั้งต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้ชุมชนลดการใช้ที่ดิน และพื้นที่ป่าของชุมชนไม่มีการขยายพื้นที่รุกเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์ 1,500 ไร่ของชุมชน ประกอบกับในระบบไร่หมุนเวียนของชาวบ้านก็มียังคงความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์อย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งส่งผลให้การดำรงชีวิตของชุมชนแห่งนี้เป็นไปอย่างสมดุล

2.) ความสัมพันธ์ทางเลือกอาชีพต่อการจัดการป่าไม้

ชุมชนบ้านบ่อหลวงมีทางเลือกอาชีพที่ได้เปรียบกับชุมชนอื่นๆ ที่ไม่มีบ่อเกลือ จึงขาดคู่แข่งในการประกอบอาชีพต้มเกลือขาย ไม่ต้องปลูกพืชเศรษฐกิจเหมือนกับชุมชนอื่น เมื่อชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่มากกว่าการทำไร่ข้าว การทำนา ดังนั้นที่ดินที่ต้องใช้ในการเพาะปลูกซึ่งในบ้านบ่อหลวง เป็นพื้นที่ลาดชันและเป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา จึงไม่ถูกบุกรุกชุมชนสามารถรักษาป่าชุมชนจำนวน 1,500 ไร่ไว้ได้

ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่าในอดีตนั้น นอกจากป่าจะเป็นแหล่งปัจจัยจำเป็นสำหรับการดำรงชีพแล้ว การใช้ประโยชน์จากที่ดินป่าไม้ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การใช้พื้นที่เพื่อทำไร่ข้าว ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบไร่หมุนเวียน โดยทำไร่ข้าวเพียง 1 ปีแล้วทิ้งพื้นที่ไว้ให้ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติโดยมีช่วงเวลาตั้งแต่ 7-10 ปี ซึ่งจะขึ้นกับชนิดของป่าและดิน กล่าวได้ว่าในระบบเช่นนี้ เป็นรูปแบบการใช้ที่ดินที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดระบบหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะต้องการถางป่าพื้นที่ทุกปี แต่ก็จะถูกหมุนเวียนอยู่ภายใต้ขอบเขตของพื้นที่ป่าที่ชัดเจน พื้นที่ไร่ที่ถูกทิ้งไว้เรียกว่า ไร่เหล่าหรือไร่ซาก มีสภาพเป็นป่าชั้นสองที่ผสมกลมกลืนไปกับป่าธรรมชาติส่วนอื่นๆ ที่ชุมชน

รักษาไว้และในพื้นที่ไร่เหล่านี้เอง ก็เป็นพื้นที่ที่ให้ชีวิตแก่พืชพันธุ์ต่างๆ ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดี ในช่วงการทดแทนของระบบนิเวศป่าไม้ และยังต่อเนื่องไปถึงเป็นแหล่งอาหาร และขยายพันธุ์สัตว์ป่าและนกอีกหลายชนิด ในขณะที่ระบบนิเวศของป่าธรรมชาติดั้งเดิม มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ที่แตกต่างออกไป

3.) ความสัมพันธ์ของกลุ่มผลิตเกลือและกลุ่มที่มีการจัดการป่าไม้

ความรู้ของชุมชนที่มีต่อสรรพสิ่งในระบบนิเวศนั้น มิได้มีกำบังเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนและการเรียนรู้จริงผ่านการปฏิบัติ ภายใต้วิถีชีวิตของชุมชน การนำไม้จากป่าและไร่เหล่านี้มาใช้ในการต้มเกลืออย่างไรไม่ให้ต้นไม้มอดไปจากป่า ก็เกิดจากการสั่งสอนจากคนรุ่นก่อนและการฝึกฝนหาประสบการณ์ให้กับตนเอง การรู้จักเคารพต่อสรรพสิ่งในธรรมชาติ ก็เกิดจากการซึมซับคุณค่าในเชิงจริยธรรมของการดำรงชีวิต ความรู้ของชุมชนที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างพึ่งพิงธรรมชาติได้เกิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มผลิตเกลือและกลุ่มที่อนุรักษ์ป่าไม้ในบ้านบ่อหลวงเป็นกลุ่มเดียวกันเพราะชุมชนมีความตระหนักดีว่าไม่สามารถแยก อาชีพ รายได้ การรักษา ออกจากกันได้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันความต้องการในการใช้ไม้พื้ในการต้มเกลือจะมีมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้บุกรุกป่าเพื่อนำต้นไม้มามากต้มเกลือแต่แก้ไขปัญหาค่าขาดไม้พื้โดยการ หาซื้อไม้พื้จากไร่เหล่าของหมู่บ้านอื่นๆ ที่เหลือจากการใช้ไม้พื้ในการหุงต้มในชีวิตประจำวัน เพราะหมู่บ้านอื่นๆ ไม่มีการต้มเกลือขาย เป็นต้น

4.) ผลกระทบที่เกิดขึ้น

ก.) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือ การขาดไม้พื้สำหรับการต้มเกลือชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาค่าขาดไม้พื้โดยการ ติดต่อขอซื้อไม้พื้จากไร่เหล่าหมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นปัญหาที่ชุมชนสามารถจัดการได้ในระดับหนึ่ง สำหรับผลกระทบที่เกิดจากน้ำเสียนั้นไม่เกิดขึ้นเพราะกระบวนการผลิตนั้น เป็นการต้มที่มีไอระเหยขึ้นไปในอากาศ จะมีก็แต่เพียงหลังคาของโรงต้มเกลือที่ไม่สามารถทนต่อการกัดกร่อนซึ่งชาวบ้านก็จะมีการเปลี่ยนหลังคาทุกปี

ข.) ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หากความต้องการผลผลิตจากเกลือมีจำนวนมากขึ้นในอนาคต นั้นหมายถึงความต้องการที่จะใช้ไม้พื้ก็จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว หากชุมชนไม่ได้วางแผนในการหาวัตถุดิบมาใช้ในการต้มเกลือก็จะเกิดปัญหาขึ้นในอนาคตอย่างแน่นอน ประกอบกับชาวบ้านได้คิดที่จะนำเชื้อเพลิงประเภทอื่นมาใช้แทนไม้พื้ เช่น จำพวกแกลบ

ถ่านหิน แต่ไม่สามารถที่จะนำมาใช้ได้ เนื่องจาก เชื้อเพลิงเหล่านี้มีต้นทุนที่สูงและการขนส่งไม่สะดวกและไกล

จะเห็นได้ว่าจากสถานการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและเพื่อความชอบธรรมในการอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงในสายตาของคนพื้นราบ จากการศึกษาพบว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของคนในชุมชนเป็นการใช้ประโยชน์ที่ไม่เข้มข้นและไม่ก่อให้เกิดการเสียดุลย์ของระบบนิเวศน์แต่อย่างใด เช่นการเก็บฝืน การหาอาหารจากป่า ชาวบ้านจะมีวิธีการเก็บเฉพาะบางส่วนที่จะนำไปใช้ประโยชน์และคงไว้ซึ่งพืชน้ำ แม่น้ำ ไร่ เช่นการตัดต้นไม้โดยการริดกิ่งก้าน หรือตัดต้นไม้ให้สูงระดับเอวเพื่อให้มีการแตกหน่อ แตกกิ่งออกใหม่ นอกจากการรักษาผ่านการใช้ประโยชน์แล้ว กิจกรรมการทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำยังช่วยให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกความหวงแหนและเห็นคุณค่าของทรัพยากรร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อผสมผสานความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอกให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ร่วมกัน

4.5 แนวทางในการจัดการทรัพยากรในการผลิตเกลือให้เกิดความยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ ระบบการผลิตของชุมชน จึงเป็นสิ่งที่มาควบคู่กับวิถีชีวิตของชุมชน โดยผ่านกฎเกณฑ์ข้อบังคับทางวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือประเพณีที่ชุมชนซึ่งแต่ละแห่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาซึ่งสามารถสรุปวิถีคิดของชุมชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมาจากทัศนคติแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องของการมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำและที่ดิน เป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กันในระบบนิเวศวิทยา การจัดการทรัพยากรเหล่านี้จะต้องสอดคล้องกัน ไม่ได้แบ่งแยกตามสาขาของผู้เชี่ยวชาญ ดังจะเห็นจากการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชน ที่จะต้องดูความอุดมสมบูรณ์ป่าไม้ น้ำและที่ดินไปพร้อมๆ กัน

การมองประโยชน์หรือหน้าที่ของทรัพยากรแต่ละชนิดเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกกำหนดจากแง่มุมของระบบอุตสาหกรรม เช่น การมองประโยชน์ของป่าไม้ทุกแห่งทุกมุม ทั้งทางนิเวศวิทยาของความชุ่มชื้น เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชพันธุ์และสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร เป็นยารักษาโรค เป็นแหล่งเชื้อเพลิงและไม้สำหรับการก่อสร้าง ดังนั้นการจัดการป่าไม้จึงเป็นแบบองค์รวม

การมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมคือ ทั้งในความสัมพันธ์เชิงกายภาพและความสัมพันธ์เชิงจิตใจ ดังจะเห็นได้จากความเชื่อต่างๆ มากมายในชุมชน

ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ความจริงหลักสำคัญของการมองแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือ ความเข้าใจในวิถีความสัมพันธ์ภายในระบบนิเวศวิทยา ซึ่งได้จากประสบการณ์ตรงในวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมและพึ่งพาธรรมชาตินั่นเอง

ก.) การผลิตเกลือ

ชุมชนควรมีการวางแผนการผลิตเกลือในปริมาณที่สหกรณ์การเกษตรสามารถที่จะจัดจำหน่ายได้ ไม่ทำให้จำนวนเกลือค้างในโกดัง และคอยป้องกันเกลือให้สม่ำเสมอแต่รักษาระดับการผลิตไม่ให้เพิ่มมากเกินไปให้สหกรณ์ฯ มีปัญหาเรื่องการระบายสินค้า และปัญหาเรื่องเงินทุนหมุนเวียนที่จะมาสำรองจ่ายในการรับซื้อเกลือจากสมาชิก

สมาชิกผู้ผลิตเกลือจะต้องมีการวางแผนการผลิตเกลือในระยะ 7-8 เดือน ให้มีปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการเกลือของผู้บริโภค แก้ไขปัญหาเรื่องการแข่งขันกันผลิตให้มากที่สุด เพราะจะเกิดผลกระทบต่อปริมาณน้ำเกลือในบ่อ ไม่พื้นที่หายากขึ้น การตลาดที่ขายไม่ทันเป็นต้น

ข.) การจัดการทรัพยากรให้ยั่งยืน

ชาวบ้านมีความตระหนักดีว่า ความต้องการใช้ไม้ในการผลิตเกลือของหมู่บ้านนั้น จะต้องหาแหล่งไม้ถาวร และต้องเลิกเข้าไปรบกวนป่าในการหาไม้มาทำเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ ไม้จากไร่หมุนเวียนคงไม่เพียงพอที่จะนำมาเป็นเชื้อเพลิง เพราะในอนาคต จะต้องมีการใช้ไม้ในการผลิตเกลือมากขึ้น จึงได้มีการประชุมเพื่อปรึกษากันภายในหมู่บ้านบ่อหลวง และได้ขอคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รับผิดชอบ ได้รับคำแนะนำจาก หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่า นน 25 (น้ำหมาว) ปฏิบัติงานด้านป่าไม้ประจำอำเภอบ่อเกลือ หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติการรักษทรัพยากรป่าไม้ที่ 7 คุณสิงหา สมใจ ได้ให้คำแนะนำกับกลุ่มผู้ผลิตเกลือของบ้านบ่อหลวง เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนดังนี้

1.) ควรมีการปลูกไม้โตเร็วในพื้นที่ ป่าเสื่อมโทรมบางจุดของป่าชุมชนในหมู่บ้าน หรืออีกทางหนึ่งควรจะปลูกตามหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านเองเมื่อปลูกในพื้นที่ของตนเองแล้วก็จะสามารถที่จะนำมาใช้สอยได้สะดวก และยังลดต้นทุนการผลิตด้วย จากการทำที่จะต้องไปซื้อไม้ของผู้อื่นมาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตเกลือ ส่วนไม้ที่ปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ก็สามารถนำมาจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้ผลิตเกลือในหมู่บ้าน ในราคาที่เหมาะสม และยังมีรายได้เข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านบ่อหลวงเห็นด้วยกับคำแนะนำ โดยในระยะแรก คุณสิงหา สมใจ จะเป็นผู้ประสาน ขอกกล้าไม้จากหน่วยงานต่างๆของกรมป่าไม้ที่มีการเพาะกล้าไม้ไว้ จำพวก จามจุรี กระถินณรงค์ ยูคาลิป

ดัส กระดินยักซ์ และอื่นๆ อีกหลายพันธุ์ ซึ่งจะเป็นไม้นอกการควบคุมสามารถตัดได้โดยไม่ผิดกฎหมาย แต่ไม้ยูคาลิปตัส ชาวบ้านไม่เห็นด้วย เพราะจะทำให้ดินของพวกเขาเสื่อม กล้าไม้ที่คิดว่าเหมาะสม ควรจะเป็นกล้ากระดินยักซ์ ซึ่งจะเป็นไม้โตเร็ว 3 – 5 ปี ในการตัดมาทำเป็นเชื้อเพลิง เมื่อตัดกิ่งก้านก็สามารถงอกออกมาใหม่ได้เร็วทันใช้ เพื่อจะได้ไม่ต้องปลูกใหม่เรื่อยๆ

2.) การเรียนรู้ของชุมชน ชาวบ้านได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในเรื่องของการจัดการทรัพยากรให้ยั่งยืน คือหากจำนวนการผลิตเกลือของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้นในขณะที่จำนวนไม้ฟืน และแหล่งที่จะได้มาซึ่งไม้ฟืนนั้นมีเท่าเดิม และไม่สามารถขยายพื้นที่ขึ้นได้อีก การปลูกไม้โตเร็วเช่น กระดินยักซ์หรือกระดินณรงค์ ซึ่งเป็นไม้ที่โตเร็วไม่มีผลกระทบต่อดิน และการดึงดูตน้ำได้ดินในปริมาณมากนัก จึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านรับได้ที่จะปลูกพืชโตเร็วดังกล่าว ซึ่งสามารถเป็นทางออกในการลดปัญหาการขาดแคลนไม้ฟืนได้ และแก้ไขปัญหาการเข้าไปรบกวนต้นไม้ในป่าชุมชนได้

3.) การปกป้องผลประโยชน์ จากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ปลูกไม้โตเร็วหลายชนิด แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เชื่อคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้งหมด สังเกตได้จากการแนะนำให้ปลูกต้นยูคาลิปตัส ซึ่งชาวบ้านไม่เห็นด้วยเพราะว่าเป็นพืชที่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน จะส่งผลกระทบต่อการใช้ปลูกพืชชนิดอื่นไม่ได้ผลผลิตเหมือนเดิมซึ่งจะเห็นว่าชาวบ้านต้องการรักษาผลประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน) ให้อุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนานต่อไป

4.) ความเข้มแข็งของชุมชน ในการรักษากฎเกณฑ์ในการรักษาป่าชุมชน และป่าที่อยู่บริเวณต้นน้ำไว้ในขณะที่ชุมชนมีความต้องการไม้ฟืนสำหรับการผลิตเกลือ แต่ชุมชนก็ยังเห็นความสำคัญของการรักษาป่าไม้ไว้ ซึ่งชุมชนเองก็มีวิธีการในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาคือการขอซื้อไม้ฟืนจากไร่หมุนเวียนของหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีไม้ฟืนเหลือ และการพยายามหาทางออกในการใช้ฟืนนอกจากนี้ทางหน่วยงานของรัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนไม้ฟืนในการต้มเกลือโดยใช้ เครื่องจักรโดยมีเครื่องปั่นไฟที่มีการใช้น้ำมันหล่อลื่นที่ใช้แล้ว (น้ำมันซีดี) มาเป็นน้ำมันเชื้อเพลิง แต่กลับพบปัญหาว่าเกลือที่ต้มมีกลิ่นเหม็นน้ำมัน เครื่องจักรเกิดสนิมได้ง่ายเพราะน้ำเกลือมีความเค็ม ควันที่เกิดจากเครื่องจักรในการผลิตเกลือเกิดมลพิษกับคนในชุมชน คือ เมื่อได้รับควันเข้าสู่ร่างกายทำให้เกิดการลัมปวย กลิ่นควันที่ลอยขึ้นสู่อากาศจะมีกลิ่นเหม็นทั่วหมู่บ้าน อีกทั้งการพยายามที่จะหาแหล่งไม้ฟืนโดยการปลูกไม้โตเร็ว ซึ่งทำให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งระดับหนึ่งในการพยายามหาทางออก และแก้ไขปัญหาของชุมชน

ค.) แนวทางการตลาด

ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ ให้คนน่านหันมาบริโภคเกลือจากบ้านบ่อหลวง เผยแพร่เอกสารเพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจว่าการบริโภคเกลือจากบ่อหลวงกับการบริโภคเกลือจากทะเลมีสารไอโอดีนเหมือนกัน จังหวัดควรเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดน่านอย่างเป็นทางการ ปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ให้มีหลายขนาด เพื่อสะดวกต่อผู้บริโภค พัฒนาคุณภาพเกลือ พัฒนาแหล่งข้อมูลให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อศึกษาหาความรู้จากการไปเที่ยวบ่อเกลือ เป็นต้น

ง.) แนวทางเรื่องราคาและการจัดจำหน่าย

การกำหนดราคาที่ผ่านมาถ้าคำนวณจากต้นทุนการผลิตนั้นถือว่าราคาที่สหกรณ์จำหน่ายนั้นเป็นราคาที่ไม่ว่าแพง ชุมชนควรหาแนวทางในการอธิบายให้กับผู้บริโภคถึงความแตกต่างในกระบวนการผลิตระหว่างเกลือภูเขากับเกลือทะเล ซึ่งมีต้นทุนการผลิตที่แตกต่างกัน

การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายโดยการฝากขายที่สหกรณ์การเกษตรอำเภอทุกอำเภอในจังหวัดน่านให้ครบทุกอำเภอ รวมทั้งการวางจำหน่ายตามหน่วยงานราชการ การวางขายตามห้างสรรพสินค้าในจังหวัดน่านและส่งขายตามร้านค้าปลีกในจังหวัดน่าน รวมทั้งการวางขายตามงานเทศกาลต่างๆ ในจังหวัดน่าน ซึ่งการจัดการตรงนี้จะต้องมีการทำการตลาดที่จริงจัง ไม่ใช่เป็นการจัดการตลาดที่ต้องอาศัยการจำหน่ายควบคู่ไปกับสินค้าอื่นดังที่ผ่านมาเป็นต้น

จากผลการศึกษาข้อมูลบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตเกลือกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน พบว่าบรรลุไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ทั้ง 3 ข้อ คือ

ประการแรก การศึกษาปริมาณการผลิตเกลือกับการใช้ไม้พื้นมีความสัมพันธ์กันในทางตรงกันข้ามกล่าวคือหากการผลิตเกลือมีปริมาณมากขึ้น ความต้องการใช้ไม้พื้นก็เพิ่มมากขึ้นซึ่งจะส่งผลให้ปริมาณไม้พื้นในป่าชุมชนและไร่มุมนเวียนมีจำนวนลดลงไปเรื่อยๆ

ประการที่สอง การศึกษาแนวโน้มการผลิตเกลือกับทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาอุปสรรค พบว่าการผลิตเกลือและความต้องการใช้ทรัพยากรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หากชุมชนไม่หาแนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืนในอนาคตอันใกล้นี้ ชุมชนจะต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรที่จะใช้ในการผลิตเกลือ

และประการสุดท้ายการศึกษาแนวทางในการจัดการทรัพยากรในการผลิตเกลืออย่าง
ยั่งยืน ชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องหาแนวทางออกร่วมกัน และจะต้องจัดการ
ทรัพยากร ดิน น้ำ(รวมถึงน้ำเกลือ) ป่าไม้ ไปพร้อมๆ กันไม่มองอย่างแยกส่วน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University